

Slovak Aid – oficiálna rozvojová pomoc ako nástroj konštituovania identity SR?

ONDREJ GAŽOVIČ

Slovak Aid – Official Development Assistance as a Tool in Slovakia's Identity Formation?

Abstract: The article deals with the interpretations of development aid that can be found in the Slovak official development discourse. From the theoretical point of view, I build on the social-constructivist approach to the study of international relations as well as on the conceptualization of the logic of appropriateness and the logic of consequences as put forward by March and Olsen (1989). In the first part of the article, I address the theoretical and methodological issues of the research. In the following parts, I analyze official documents of the Slovak ODA policy and my own interviews with its stakeholders with a focus on the different interpretations and logics of action behind the policy. In the concluding part, I summarize the main research findings.

Key words: Development aid, development discourse, logic of appropriateness, logic of consequences, identity.

Slovenská republika patrí medzi krajiny, ktoré v nedávnej dobe prešli premenou z prijímateľa rozvojovej pomoci (ODA) na jej aktívneho poskytovateľa. Dostupná akademická tvorba mapujúca tento fenomén sa zameriava na postupné utváranie inštitucionálneho rámca oficiálnej rozvojovej pomoci SR, ako aj na faktické zhrnutie a kritickú analýzu jej objemu a teritoriálneho/sektorového zamerania (zrov. napríklad Rusnák – Szép – Brzica 2002; Benč 2005; Lipková – Raslavská 2006; Mattoš 2008; Mihálik – Brezáni 2010; Beňáková – Mihálik – Brezáni 2011). Pokusy o prepojenie matérie rozvojovej pomoci s teoretickými konceptmi vedného odboru MV zatiaľ až na ojedinelé výnimky (zrov. napríklad Profant 2010) absentujú.

Ambíciou predkladanej práce je prispieť k teoreticky podloženému skúmaniu ODA SR. Práca sa sústreďí na skúmanie interpretácií a odôvodnení poskytovania ODA, ktoré sú prítomné v oficiálnom rozvojovom diskurze SR (pre analýzu rozvojového diskurzu v ČR zrov. napríklad Horký 2010). Za týmto účelom využívam konceptuálne rozlíšenie rozhodovacích logík aktérov na logiku následkov a logiku vhodnosti (zrov. March – Olsen 1989). Druhým zdrojom výskumnej inšpirácie predkladanej práce je sociálno-konstruktivistické zameranie sa na procesy utvárania identít aktérov (zrov. Wendt 1999; Checkel 2001; Adler 2002).

Cieľom práce je analyzovať oficiálny rozvojový diskurz v SR a posúdiť, aké interpretácie poskytovania pomoci a aké rozhodovacie logiky sú v ňom prítomné. Samotný diskurz pritom nemusí odzrkadľovať reálnu motiváciu aktérov – je zrejmé, že v niektorých situáciách môže aktér svoje konanie odôvodňovať istým spôsobom a pritom jeho

skutočná motivácia je odlišná. Argumenty prítomné v diskurze sú však aj samé o sebe, bez posúdenia ich vzťahu k internej motivácii aktérov, ontologicky relevantné a ich skúmanie pomocou analýzy diskurzu predstavuje legitímny a potenciálne prínosný výskumný postup. Diskurz, chápaný ako „*používaný jazyk*“, alebo v širšom poňatí ako „*ľudské významotvorné praktiky*“ (Wetherell 2001: 3), prípadne ako „*konkrétny spôsob chápania a rozprávania o svete*“ (Jorgensen – Phillips 2002: 1), totiž nie je iba pasívnym nositeľom reflexie sveta vôkol nás, ale aj jeho aktívnym spoluvorcom (tamtiež). Práve prostredníctvom jazyka jednotlivé objekty nadobúdajú svoj zmysel a identitu (Hansen 2006: 18).

Práca si kladie tri hlavné výskumné otázky. Prvá z nich sa pýta, či je v oficiálnom rozvojom diskurze SR poskytovanie ODA interpretované ako altruistická politika zameraná primárne na zlepšenie situácie v krajine prijímateľov, alebo ako inštrumentálna politika poskytovaná Slovenskom primárne preto, lebo sa mu to opláti.

Druhá výskumná otázka vychádza z vymedzenia rozhodovacích logík aktérov podľa Marcha a Olsena (zrov. March – Olsen 1989, ako aj March – Olsen 1998) a pýta sa, či je odôvodňovanie poskytovania ODA v oficiálnom diskurze založené na využití logiky vhodnosti, alebo na využití logiky následkov.

Text zároveň nadväzuje na prácu Jozefa Bátora (2004), ktorý v slovenskom priestore ako prvý prišiel s konštruktivistickou conceptualizáciou zahraničnej politiky ako nástroja presadzovania identity SR, pričom zároveň naznačil možnosť interpretovať slovenský program rozvojovej pomoci práve týmto spôsobom. Tretia výskumná otázka textu sa preto pýta, či medzi prevládajúce interpretácie slovenskej ODA patrí aj konštituovanie identity SR.

Časovo je práca zameraná na záver prvého koncepčne upraveného obdobia slovenskej ODA, vymedzeného časovou pôsobnosťou dokumentu Strednodobá koncepcia oficiálnej rozvojovej pomoci 2003–2008. Tomu zodpovedá výber analyzovaných dokumentov a obdobie, v ktorom boli vykonané rozhovory (záver roka 2008). Práca tak prináša zmapovanie skúmaného fenoménu k času ukončenia prvého uceleného obdobia slovenskej ODA, pričom zachytáva existujúce mentálne mapy prítomné v oficiálnom diskurze v období formovania novej etapy. Nakoľko bola krátko po vykonaní rozhovorov schválená nová Strednodobá stratégia oficiálnej rozvojovej pomoci na roky 2009–2013, do analýzy bol zahrnutý aj tento dokument.

V prvej časti príspevku stručne uvádzam materiu slovenskej ODA a následne predstavujem metodologické a teoretické východiská predkladaného výskumu. Druhá a tretia časť prinášajú analýzu interpretácií a rozhodovacích logík, ktoré sú prítomné v hlavných strategických dokumentoch slovenskej zahraničnej politiky, v koncepčných dokumentoch rozvojovej politiky SR, ako aj v rozhovoroch s predstaviteľmi ODA SR. Štvrtá časť zhrňa hlavné výskumné zistenia.

METODOLOGICKÉ A TEORETICKÉ VÝCHODISKÁ

Kontext slovenskej rozvojovej pomoci

Poskytovanie rozvojovej pomoci malo na Slovensku tradíciu ešte pred vznikom samostatnej SR. Československá socialistická republika patrila medzi aktívnych donorov, keď napríklad v osemdesiatych rokoch uplynulého storočia poskytovala pomoc až 124 krajinám sveta a z hľadiska podielu pomoci na hrubom národnom dôchodku patrilo vo svete k najväčším darcom (0,7–0,9 % ODA/HND) (Szép 2004: 10). Táto pomoc smerovala predovšetkým do mimoeurópskych socialistických krajín a podľa Brzicu (2002: 107) bolo jedným z jej cieľov aj ideologické formovanie prijímajúcich režimov smerom k akceptácii socialistických princípov.

Po zmene režimu a v prvých rokoch samostatnosti SR prišlo k výraznému úpadku poskytovania rozvojovej pomoci. Obdobie rokov 1993 až 1998 býva označované aj ako obdobie inerčné (zrov. Weiss 2008: 274). SR po svojom vzniku rezignovala na úlohu

poskytovateľa pomoci a zaradila sa medzi jej recipientov. K zmene situácii prišlo po nástupe vlády Mikuláša Dzurindu v roku 1998. Ako píše Szép (2004: 13–14), v rokoch 1999 až 2002 boli položené hlavné stavebné základy mechanizmu rozvojovej pomoci v SR. Táto zmena súvisela s upokojením vnútropolitckej situácie po volebnej porážke Vladimíra Mečiara, ako aj s vystupňovaním snáh SR vstúpiť do OECD, EÚ a NATO. V roku 2003 vznikol prvý zásadný strategický dokument, ktorý priniesol ucelenú predstavu o slovenskej ODA – *Strednodobá koncepcia oficiálnej rozvojovej pomoci na roky 2003–2008* – a od tohto roku sa SR postupne etabluje vo svetovej komunite donorov.

V súčasnosti poskytuje SR rozvojovú pomoc niekoľkými spôsobmi, pričom jej väčšina je administrovaná multilaterálne prostredníctvom príspevkov SR do rôznych medzinárodných organizácií. Predkladaná práca sa zameriava najmä na bilaterálny komponent ODA, teda tú pomoc, ktorú poskytuje SR rozvojovým krajinám priamo, resp. prostredníctvom slovenských subjektov. Zároveň je dôležité pripomenúť, že aj pri formovaní bilaterálneho komponentu ODA SR zohrali dôležitú úlohu medzinárodní aktéri na čele s Regionálnym centrom UNDP v Bratislave.¹ Pokiaľ ide o objem poskytovanej pomoci, SR sa nachádza medzi najmenej úspešnými krajinami EÚ z hľadiska plnenia predsavzatých cieľov (0,17 % ODA/HND) – v roku 2010 dosiahla SR podiel ODA na HND iba 0,09 % a v rebríčku členských krajín EÚ sa tým umiestnila na 23. mieste.²

Podrobnému faktografickému zhrnutiu a analýze vývoja a súčasnej podoby rozvojovej pomoci SR sa venuje pomerne bohatá produkcia viacerých slovenských odborníkov (zrov. napríklad Rusnák – Szép – Brzica 2002; Benč 2005, Lipková – Raslavská 2006; Mattoš 2008; Mihálik – Brezáni 2010; Beňáková – Mihálik – Brezáni 2011). Predkladaná práca sa obmedzuje na vyššie predstavené stručné uvedenie kontextu, nakoľko jej hlavným zámerom je analýza oficiálneho politického diskurzu ODA SR.

Rozhodovacie logiky aktérov

Práca vychádza z konceptuálneho rozlíšenia tzv. logiky následkov (*logic of consequences*) a tzv. logiky vhodnosti (*logic of appropriateness*) politológov Jamesa G. Marcha a Johana P. Olsena (zrov. March – Olsen 1989, 1998). V rámci vedného odboru medzinárodných vzťahov s týmto rozlíšením pracujú najmä sociálno-konstruktivistickí autori (zrov. napríklad Adler 2002: 102–103).

March s Olsenom v spomínaných prácach skúmajú logiku, ktorou sa riadia aktéri pri svojom konaní. Rozlišujú dva hlavné rozhodovacie postupy; prvý z nich označujú ako logiku následkov,³ druhý ako logiku vhodnosti. Pri rozhodovaní podľa logiky následkov aktér racionálne vyhodnocuje jednotlivé alternatívy konania, porovnáva následky jednotlivých možných konaní a v súlade so svojimi záujmami vyberá z množiny jednaní to, ktoré mu prinesie najlepšie uspokojenie záujmov. Aktér konajúci podľa logiky následkov tak vyberá vždy to jednanie, ktoré prinesie pre neho najvýhodnejšie následky. V interpretáciách medzinárodnej politiky prevláda práve zdôvodňovanie konania aktérov podľa tejto logiky (zrov. March – Olsen 1998: 951).

Existuje ale množstvo situácií, v ktorých sa aktéri správajú v rozpore s logikou následkov, resp. táto logika nie je schopná konanie aktérov presvedčivo vysvetliť. V týchto prípadoch ich rozhodovanie lepšie demonštruje logika vhodnosti. Autori ilustrujú proces rozhodovania podľa logiky vhodnosti nasledovným myšlienkovým postupom rozhodujúceho sa aktéra: „1) Aká je toto situácia? 2) Kto som? 3) Ako vhodné sú jednotlivé druhy jednania pre mňa v tejto situácii? 4) Sprav to, čo je najvhodnejšie“ (March – Olsen 1989: 23).

Koncept logiky vhodnosti nastoľuje alternatívu k úzko racionalistickému rozhodovaniu a umožňuje vysvetliť situácie, ktoré logike následkov nezodpovedajú. V mnohých prípadoch sa totiž aktéri neradia snahou dosiahnuť najvýhodnejšie následky, ale pristupujú k rozhodovaniu na základe im vlastných noriem, pravidiel, ideí. Slovamí Erika Ringmara, „konáme nielen preto, že sú veci, ktoré chceme mať, ale aj kvôli tomu, že sú osoby, ktorým chceme byť“ (Ringmar 1996: 3 cit. in Bátora 2004: 2).

V akademickej obci existuje viacero názorov na vzájomný vzťah uvedených logík, March s Olsenom (1998: 952–954) sumarizujú štyri hlavné interpretácie takto: 1) *Jasná logika prevláda nad nejasnou logikou*; 2) *Jedna logika riadi zásadné rozhodnutia, druhá logika už len jemne doladuje*; 3) *Vzťah logík je ovplyvnený vývojom a priebehom času*; 4) *Existuje iba jedna logika, tá druhá je len jej podkategóriou*.

Táto práca sa prikláňa k názoru, podľa ktorého je obzvlášť dôležitý faktor času a sociálneho učenia. Ako tvrdia James Fearon s Alexandrom Wendtom, aktéri často konajú v súlade s logikou vhodnosti, ale keď vidia, že tak nerobí nikto okrem nich samotných, od tohto konania môžu odstúpiť. Opačným prípadom je situácia, kedy je aktér najprv za konanie v rozpore s normami potrestaný, neskôr však normy internalizuje a koná v súlade s nimi preto, lebo takéto konanie už považuje za správne (Fearon – Wendt 2002: 61–62).

Takisto Jeffrey Checkel poukazuje na možnosť, že aktéri konajú konformne s normami nie kvôli obavám z trestu, ale kvôli zmenám vlastných preferencií, ku ktorým u nich došlo v procese sociálneho učenia (Checkel 2001: 560 a nasl.). Vo svojej práci tak aj Checkel prichádza k záveru, že pri analýze správania, ktoré je v súlade s normami, sa racionalistická a konštruktivistická logika nemusia navzájom vylučovať, ale môžu fungovať „vedľa seba“, komplementárne (Checkel 2001: 581). Tento aspekt je vhodné mať na pamäti aj pri analýze interpretácií slovenskej rozvojovej pomoci.

V odbornej literatúre je možné nájsť charakterizovanie logiky vhodnosti ako snahy *konať správne*, resp. snahy *urobiť správnu vec* (Císař 2002: 59). Tu sa však žiada dodať, že nejde o správne konanie v zmysle akéhosi univerzálneho ontologického dobra, ale o konanie správne s ohľadom na identitu konkrétneho aktéra. Tento fakt je nutné mať na pamäti, nakoľko jeho dôsledky sú niekedy kontraintuitívne. Rozhodnutie v súlade s logikou vhodnosti totiž nemusí viesť len ku konaniu dobra. Rovnako zloděj a vrah môže svoje kriminálne činy konať na základe jemu vlastnej logiky vhodnosti.

Z tohto faktu vyplýva, že nie je možné automaticky stotožniť rozhodovanie podľa logiky následkov s inštrumentálnym poskytovaním ODA za účelom zlepšenia vlastnej situácie, rovnako ako nie je možné automaticky stotožniť rozhodovanie podľa logiky vhodnosti s altruistickým poskytovaním ODA za účelom maximálnej pomoci prijímateľom. Preto predkladaný text skúma obe vyššie zmienené problematiky v rámci dvoch samostatných výskumných otázok. Prvá z nich sa sústreďuje na problém, či v oficiálnych interpretáciách slovenskej ODA prevláda altruizmus (ODA má pomôcť prijímateľom), alebo inštrumentálnosť (ODA má pomôcť nám samým). Druhá výskumná otázka zas smeruje k tomu, či v oficiálnych odôvodneniach slovenskej ODA prevláda rozhodovacia logika následkov (poskytovanie ODA je najvýhodnejší spôsob riešenia konkrétnej situácie), alebo rozhodovacia logika vhodnosti (poskytovanie ODA je v konkrétnej situácii očakávané a správne).

Identita a rozvojová pomoc

Predkladaná práca nadväzuje na sociálno-konštruktivistický prístup ku skúmaniu medzinárodných vzťahov, ktorý je charakteristický tým, že presúva dôraz od materiálnych faktorov k symbolickým štruktúram a k štúdiu noriem v medzinárodnej politike (Císař 2006: 35; zrov. Wendt 1987 a 1999). Sociálny svet je pre konštruktivistov svetom intersubjektívne a kolektívne vnímaných štruktúr a procesov, pričom ontologický posun je dosiahnutý aj na úrovni jednotlivých aktérov, u ktorých sú problematizované ich identity a záujmy (zrov. Adler 2002: 100; Ruggie 1998b: 879). Štáty sú vnímané ako entity ukotvené v spoločnosti, ktoré svoje identity konštruujú a rekonštruujú priebehom času, v procesoch sociálnej interakcie.

Spoločenská konštrukcia identity je inherentne obsiahnutá v modernom ponímaní tohto pojmu ako „*súboru významov, ktoré si aktér spája so sebou pri nazeraní z perspektívy druhých*“ (McCall – Simmons 1978: 61–100, cit. in Lebow 2005: 292). Z takto

utvorených identít, ktoré sú pluralitné, sa následne odvíjajú záujmy aktérov (zrov. Reus-Smit 2001; Wendt 1992: 398). Aktér najprv musí vedieť, kto je, aby prišiel na to, čo chce (Wendt 1999: 231).

Pri zohľadnení sociálno-konstruktivistických konceptov sa tak otvára priestor pre komplexné skúmanie vzťahu medzi formovaním identity poskytovajúcej krajiny a jej motiváciou k politike ODA. Podobne ako u každého iného štátu, aj v prípade Slovenska sú jeho záujmy ovplyvnené identitou krajiny, ktorá je neustále v procese konštrukcie a rekonštrukcie. Slovami Bátoru, „zahraničná politika každého nového štátu je preto nevyhnutne i snahou o konštitúciu vlastnej identity“ (Bátora 2004: 5). Je prirodzené, že SR ako relatívne nová krajina, v ktorej navyše doznieva komplexná spoločenská transformácia z roku 1989, svoju identitu stále hľadá.⁴ Prioritnou úlohou slovenskej zahraničnej politiky tak je, okrem iného, podieľať sa aj na utváraní identity SR, t.j. na utváraní predstavy o sebe, ktorá bude zdieľaná občanmi krajiny a uznávaná ostatnými aktérmi na medzinárodnej scéne.

Z identity SR vyplývajú rôzne záujmy. Viaceré z nich môžu byť zdrojom inštrumentálnej motivácie slovenskej rozvojovej pomoci – SR sa môže správať ako egoistický aktér, ktorý prostredníctvom politiky ODA sleduje napríklad maximalizáciu svojho vplyvu v prijímajúcich krajinách a zvyšovanie vlastnej ekonomickej prosperity. Rovnako je možné, že z identity SR vyplýva altruistické poskytovanie rozvojovej pomoci – SR sa môže snažiť touto politikou dosiahnuť čo najväčší prínos pre rozvojové krajiny bez ohľadu na to, čo táto politika prinesie jej samej. Každá z predstavených motivácií – inštrumentálna aj altruistická – sa pritom môže spájať tak s rozhodovacou logikou následkov, ako aj s rozhodovacou logikou vhodnosti. Tieto vzťahy budú bližšie predstavené v nasledujúcej časti o operacionalizácii výskumných otázok.

Zároveň platí, že zo samotného skúmania diskurzu nie je možné posúdiť, aká je skutočná motivácia aktéra ku konkrétnemu konaniu. Preto sa predkladaný výskum nezameriava na skúmanie motívov, ktoré sú zo svojej podstaty veľmi mnohoraké, prepojené a v zásade nerozpoznateľné, ale na skúmanie interpretácií a odôvodnení poskytovania rozvojovej pomoci, ktoré sú prítomné v diskurze. Bez ohľadu na vnútornú motiváciu aktérov je relevantné a výskumne zaujímavé zistiť, akým spôsobom títo aktéri poskytovanie rozvojovej pomoci prezentujú a legitimizujú vo svojich jazykových prejavoch.

Vzťah identity a ODA je možné konceptualizovať aj ďalšími spôsobmi. Napríklad tak, že SR používa ODA ako nástroj, ktorým ešte len dosahuje konštitúciu a presadenie svojej identity v zahraničí. V období rokov 1993–1998 bolo slovami Bátoru „jasné, že Slovensko je štát, len nebolo jasné aký“. Pokiaľ väčšina Slovákov pociťovala plnohodnotnú príslušnosť k modernej Európe a chcela dosiahnuť vstup SR do EÚ a NATO, výsledky dosiahnuté vládami Mečiara boli presne opačné a o SR sa začalo hovoriť ako o čiernej diere na mape Európy (Bátora 2004: 5). Táto „kolektívna kognitívna disonancia“ bola jedným z kľúčových faktorov, ktoré viedli k víťazstvu opozičných strán vo voľbách v roku 1998 a k zásadným zmenám vo vnútornej aj v zahraničnej politike SR (tamtiež). Jednou z hlavných úloh tej druhej sa stalo „dosiahnuť potvrdenie vlastnej predstavy o sebe ako o krajine patriacej do NATO a EÚ“ (Bátora 2004: 6).

Pre SR bolo kľúčové dosiahnuť túto percepciu ostatnými, bez nej by totiž bolo takéto vlastné vnímanie sa Slovámi bezpredmetné. V snahe byť vnímaná ako rozvinutá krajina, patriaca do prestížnych medzinárodných spoločenstiev, tak začala SR využívať svoje zahraničnopolitické nástroje. Zahraničná politika predstavuje nástroj tvorby identity *par excellence*. Podľa Messariho okrem iného určuje hranice medzi *my* a *oni*, pozitívnu identifikáciu s niektorými krajinami vyzdvihuje, kto sme, a negatívnym vymedzením ostatných definuje, kým nie sme (Messari 2001: 227–235).

Je tak možné vysloviť aj ten predpoklad, že SR si v procese sociálneho učenia uvedomila, že ostatné krajiny, ktorým sa chce podobať a medzi ktoré chce patriť – členské štáty EÚ a NATO – majú prepracované systémy poskytovania ODA. V snahe pozitívne sa identifikovať s týmito krajinami a zároveň sa odlišiť od krajín rozvojových („problematických“,

nevhodných pre integráciu do EÚ a NATO) preto SR začala sama budovať svoj program poskytovania rozvojovej pomoci. Predkladaný text skúma, nakoľko je v oficiálnom rozvojovom diskurze SR prítomná aj táto špecifická interpretácia poskytovania ODA.

Operacionalizácia výskumných otázok

Predkladaný text má tri hlavné výskumné otázky. Prvá z nich je formulovaná nasledovne: Je v oficiálnom rozvojovom diskurze SR poskytovanie ODA interpretované primárne ako altruistická politika, alebo ako inštrumentálna politika? Druhá výskumná otázka sa pýta: Je odôvodňovanie poskytovania ODA v oficiálnom diskurze založené primárne na využití logiky vhodnosti, alebo na využití logiky následkov? Tretia výskumná otázka práce znie: Patrí medzi prevládajúce interpretácie poskytovania ODA v oficiálnom diskurze aj konštituovanie identity SR?

Pokiaľ ide o operacionalizáciu výskumných otázok, zameriaval som sa na skúmanie argumentov, ktorými bola v dokumentoch a v rozhovoroch odôvodňovaná angažovanosť SR v poskytovaní ODA. Kľúčové boli odpovede na otázky typu: „Prečo SR poskytuje rozvojovú pomoc?“, „Aké motívy má SR k poskytovaniu rozvojovej pomoci?“, „Čo chce SR poskytovaním rozvojovej pomoci dosiahnuť?“ a pod. Rovnako som skúmal prípadné hierarchické postavenie rôznych argumentov, odvodené najmä zo systematiky dokumentov a z dôrazu, ktorý na jednotlivé argumenty kladli respondenti.

Operacionalizácia jednotlivých výskumných otázok mala pritom svoje špecifiká. Pokiaľ ide o prvú výskumnú otázku, altruistickú interpretáciu poskytovania rozvojovej pomoci dokladujú tie vyjadrenia, ktoré pri ODA SR kladú dôraz najmä na zlepšovanie situácie v krajine prijímateľov. Modelový príklad podobného argumentu môže znieť napríklad „ODA poskytujeme, lebo chceme pomôcť krajinám v núdzi“. Inštrumentálnu interpretáciu zas potvrdzujú tie vyjadrenia, ktoré pri ODA SR kladú dôraz na prospešnosť tejto politiky pre samotné Slovensko. Modelový príklad takéhoto argumentu môže znieť napríklad „ODA poskytujeme, pretože jej prostredníctvom slovenskí podnikatelia získavajú nové odbytkiská“.

Pokiaľ ide o druhú výskumnú otázku, prítomnosť rozhodovacej logiky následkov v diskurze indikujú tie vyhlásenia, ktoré označujú poskytovanie pomoci za konanie s najvýhodnejšími následkami pre existujúce záujmy. Modelovým príkladom takéhoto argumentu môže znieť napríklad „Poskytovaním rozvojovej pomoci sa Slovensko najľahšie a veľmi pozitívne zviditeľní na medzinárodnej scéne“, rovnako ako napríklad „Poskytovanie rozvojovej pomoci je najlepší spôsob, ako bojovať s chudobou v rozvojových krajinách“. Na týchto príkladoch je zároveň viditeľné, ako sa rozhodovacia logika následkov môže snúbiť tak s inštrumentálnou interpretáciou ODA (prvý príklad), ako aj s jej altruistickou interpretáciou (druhý príklad).⁵

Prítomnosť rozhodovacej logiky vhodnosti v diskurze zas indikujú tie vyhlásenia, ktoré označujú poskytovanie rozvojovej pomoci za konanie vhodné a správne pre aktéra s danou identitou a v danej situácii. Modelovým príkladom takéhoto argumentu môže byť napríklad vyjadrenie „Je v poriadku presadzovať prostredníctvom rozvojovej pomoci politické a ekonomické záujmy SR, veď to tak robia všetci donori“, rovnako ako aj vyjadrenie „Je morálne a správne pomáhať tým, ktorí sú na tom horšie ako my“. Je evidentné, že aj logika vhodnosti sa môže spájať s oboma interpretáciami poskytovania ODA – s inštrumentálnou (prvý príklad), ako aj s altruistickou (druhý príklad).

Pri tretej výskumnej otázke som sa zameriaval na fakt, či je v oficiálnom rozvojovom diskurze SR prítomné prepojenie tejto politiky s konštituovaním identity SR. Konkrétne som hľadal výpovede o tom, či sa SR prostredníctvom poskytovania rozvojovej pomoci snaží budovať istú predstavu o sebe a túto predstavu následne prezentovať smerom k zahraničnému a domácejmu publiku. Modelovým príkladom sú argumenty ako „Prostredníctvom poskytovania ODA chceme vyspelým krajinám ukázať, že patríme k nim“, alebo „Musíme zvýšiť objem rozvojovej pomoci, lebo západné krajiny to citlivo vnímajú“.

Za účelom identifikácie interpretácií a rozhodovacích logík a preskúmania vzťahu medzi identitou SR a poskytovaním rozvojovej pomoci bola vykonaná analýza piatich kľúčových oficiálnych dokumentov upravujúcich podobu slovenskej ODA v uvedenom čase (*Strednodobá stratégia zahraničnej politiky SR do r. 2015*, *Stratégia Ministerstva zahraničných vecí SR: Úspešné Slovensko v bezpečnom svete*, *Strednodobá koncepcia ODA na roky 2003–2008*, *Národný program ODA na rok 2008*, zákon č. 617/2007 Z. z., o oficiálnej rozvojovej pomoci), ako aj jedného dokumentu upravujúceho podobu ODA SR smerom do budúcnosti (*Strednodobá stratégia ODA na roky 2009–2013*). Tento výskumný materiál je doplnený tromi rozhovormi, ktorých respondenti zastupovali kľúčových oficiálnych aktérov SR v oblasti poskytovania rozvojovej pomoci (*Odbor rozvojovej spolupráce a humanitárnej pomoci Ministerstva zahraničných vecí SR /MZV SR/*, *Slovenská agentúra pre medzinárodnú rozvojovú spoluprácu /SAMRS/*, *Nadácia pre podporu občianskych aktivít /NPOA/*).⁶

Pre získanie istého odstupu od oficiálneho rozvojového diskurzu SR bol zároveň vykonaný štvrtý rozhovor, tento raz s vedúcim predstaviteľom strešnej organizácie združujúcej mimovládne organizácie, ktoré sa v SR venujú rozvojovej pomoci (*Platforma mimovládnych rozvojových organizácií /PMVRO/*). Ako sa neskôr ukázalo, tento rozhovor naznačil pomerne veľkú diskrepanciu medzi oficiálnym diskurzom na jednej strane a diskurzom mimovládnych organizácií na strane druhej. Rozhovory boli so súhlasom respondentov pre potreby analýzy nahrané a následne zo záznamu prepísané. S ohľadom na osobný charakter viacerých postrehov boli rozhovory anonymizované.

OFICIÁLNE DOKUMENTY SLOVENSKEJ ODA

Strednodobá stratégia zahraničnej politiky SR do r. 2015

Prvá zmienka o rozvojovej pomoci sa v základnom koncepčnom dokumente slovenskej zahraničnej politiky spomína už v úvodnej časti. Po prihlásení sa ku zdieľaniu hodnôt euroatlantického priestoru a ku členstvu SR v EÚ a NATO sú v úvodnej časti dokumentu predstavené riziká, ktoré sa spájajú s konfliktami za hranicami EÚ („organizovaný zločin, ilegálna migrácia, terorizmus a /.../ šírenie zbraní hromadného ničenia“) a ktoré „predstavujú dlhodobé hrozby pre stabilitu a prosperitu Slovenska“. Strednodobá stratégia konštatuje, že je nutné týmto rizikám čeliť nielen silou, ale „predovšetkým angažovanou zahraničnou a rozvojovou politikou“ (MZV SR 2004: 2).

Rozvojová pomoc je bližšie spomenutá v časti, ktorá sa venuje nástrojom zahraničnej politiky. Podľa Strednodobej stratégie rozvojová politika „podporuje rozvoj vzťahov s recipientskými štátmi, ktorým Slovensko môže poskytnúť materiálnu pomoc a sprostredkovať svoje skúsenosti z procesu demokratickej tranzície“. Zároveň je poskytovanie pomoci „dôkazom vyspelosti Slovenskej republiky a pozitívne vplyva aj na rozvoj vzťahov s vyspelými štátmi“. Ako dôležitý moment je v Strednodobej stratégii označená aj „vhodná prezentácia Slovenskej republiky v iných krajinách a na medzinárodných fórach“ (MZV SR 2004: 4).

Strednodobá stratégia priznáva, že „ako štát nachádzajúci sa v jednom z najvyspelejších makroregiónov sveta má Slovensko svoj diel zodpovednosti aj za vývoj v globálnom meradle“. Pri globálnej politickej agende preto SR bude presadzovať viaceré aspekty, medzi ktoré patrí napríklad „kontrola zbrojenia, dodržiavanie ľudských práv a slobôd, rozvojová spolupráca“ a ďalšie. Takýto prístup „považuje SR nielen za morálny imperatív, ale aj za investíciu do budúceho rastu a prosperity svetového spoločenstva“. SR pritom „vychádza zo spoločných hodnôt euroatlantického spoločenstva zastávaných rastúcim počtom podobne zmýšľajúcich štátov po celom svete“ (MZV SR 2004: 7–8).

Pokiaľ ide o prvú významnú otázku, analýza Strednodobej stratégie poukazuje na výrazné zastúpenie inštrumentálnej interpretácie poskytovania rozvojovej pomoci. Angažovaná rozvojová politika je v dokumente interpretovaná ako nástroj, ktorým SR vplyva na

predvídateľnosť a stabilitu medzinárodného prostredia. Rozvojovou pomocou SR prispieva k odstraňovaniu negatívnych javov vo svete, ktoré majú potenciál ohroziť jeho štátne záujmy. SR zároveň poskytovaním pomoci zlepšuje svoje vzťahy s recipientkými aj s vyspelými krajinami. Zastúpenie altruistických argumentov akcentujúcich dôležitosť pomoci pre krajiny prijímateľov je výrazne nižšie.

Pokiaľ ide o druhú výskumnú otázku, v Strednodobej stratégii sa v približne rovnakej miere nachádzajú obe rozhodovacie logiky. Poskytovanie rozvojovej pomoci je interpretované v súlade s logikou následkov ako konanie, ktoré Slovensku výrazne pomôže k maximalizácii jeho preferencií, ako napríklad k udržaniu stabilného prostredia vo svete. Zároveň je však táto politika interpretovaná aj ako prirodzená a správna pre aktéra, ktorý je členom bohatého euroatlantického spoločenstva, t.j. v súlade s logikou vhodnosti.

S týmto poznatkom súvisí aj akcent Strednodobej stratégie na fakt, že vstupom do prestížnych medzinárodných klubov (OECD, EÚ, NATO) získava Slovensko novú identitu, s ktorou sa spájajú isté zahraničnopolitické prejavy. Súčasťou interpretácie poskytovania ODA je tak v Strednodobej stratégii aj snaha SR potvrdzovať svoju novonadobudnutú identitu zodpovedného člena medzinárodného spoločenstva.

Stratégia MZV SR: Úspešné Slovensko v bezpečnom svete

Druhý koncepčný dokument zahraničnej politiky SR definuje strategické priority slovenskej diplomacie a ku každej z nich zaraďuje niekoľko strategických cieľov. S ohľadom na prvú výskumnú otázku je príznačné, že cieľ týkajúci sa rozvojovej pomoci („*Zvyšovať objem rozvojovej a humanitárnej pomoci SR*“) je systematicky zaradený pod strategickú prioritu „*Prosperujúce Slovensko a trvalo udržateľný rozvoj*“ (MZV SR 2008b: 4). Táto systematizácia naznačuje, že pre MZV SR je zvyšovanie objemu ODA jedným z nástrojov na zvyšovanie prosperity SR.

Spomínaný argument podporuje aj bližšie rozvedenie spomínaného strategického cieľa: „*Zabezpečiť podmienky pre rast a efektívne a cieleňé poskytovanie rozvojovej pomoci (ORP) v súlade s politickými a hospodárskymi záujmami a záväzkami SR a prehlbovať aj tým vzťahy SR s prijímajúcimi krajinami*“ (MZV SR 2008b: 8). Túto jasne inštrumentálnu interpretáciu poskytovania ODA následne dokument zjemňuje altruistickým odôvodnením pomoci: „*Prostredníctvom ORP prispievať k zmierňovaniu chudoby a hladu, ako aj k zmierňovaniu následkov konfliktov v prijímajúcich krajinách, podporovať ich trvalo udržateľný rozvoj, stabilitu a demokraciu*“ (tamtiež).

Akokoľvek, inštrumentálna interpretácia jasne prevláda, nakoľko je v texte zdôrazňovaná aj na iných miestach. ODA sa v dokumente spomína ešte pri strategickej priorite „*Slovensko v bezpečnom a demokratickom svete*“, kde je uvedený strategický cieľ „*Regulovať migráciu v súlade so záujmami SR*“. V rámci jeho bližšieho rozvedenia sa uvádza nasledovné: „*Podieľať sa na boji proti nelegálnej migrácii a jej príčinám (aj prostredníctvom ORP) a uzatvárať readmisné dohody s rizikovými krajinami*“ (MZV SR 2008b: 7). Týmto spôsobom MZV SR opäť akcentuje inštrumentálnu úlohu ODA ako jedného z nástrojov, ktoré majú chrániť SR pred prílevom (nelegálnych) migrantov.

Pokiaľ ide o výskyt rozhodovacích logík, v dokumente výrazne prevláda používanie logiky následkov. ODA je interpretovaná ako politika, ktorá umožňuje dosahovať SR efektívne jej záujmy – najmä záujem pomôcť samej sebe a v menšej miere aj záujem pomôcť chudobným krajinám. Odôvodňovanie rozvojovej pomoci ako logicky očakávanej politiky od aktéra s identitou SR v dokumente absentuje, rovnako ako chýba interpretácia akcentujúca potenciál ODA utvárať identitu SR. V dokumente sa síce objavuje snaha prezentovať SR ako spoľahlivého partnera, tento cieľ však nie je dávaný do súvisu priamo s ODA.

Strednodobá koncepcia ODA na roky 2003–2008

Strednodobá koncepcia ODA bola základným strategickým dokumentom rozvojovej politiky SR v skúmanom období. Priamo v úvode reflektuje želanú identitu SR a prehlasuje

ju za už existujúcu: „*Slovenská republika je súčasťou donorskej komunity. Z morálneho hľadiska preto, že už tri roky patrí do klubu 30 najvyspelejších krajín sveta, do OECD, a jasne smeruje do euroatlantických štruktúr*“ (MZV SR 2003: 1). Dokument zároveň podčiarkuje nutnosť ďalších krokov, ktoré túto identitu potvrdia: „*Smerovanie Slovenska k najvyspelejšim krajinám sveta je kontinuálny proces (...) a jedným z jeho znakov je postupné harmonizovanie rozvojových mechanizmov a aktivít s donorskou komunitou*“ (MZV SR, 2003: 3). S ohľadom na tretiu výskumnú otázku je zrejmé, že medzi akcentované odôvodňovanie ODA patrí aj presadzovanie a potvrdzovanie istej identity SR v zahraničí.

Za ďalší dôležitý dôvod poskytovania ODA dokument označuje „*plnenie záväzkov (prevažne morálneho charakteru) a prisľubov, ktoré vyplývajú z členstva SR v medzinárodných organizáciách a z prístúpenia SR k medzinárodným dokumentom. (...) medzinárodná komunita ich plnenie citlivo vníma*“ (tamtiež). Ako najdôležitejší motív poskytovania slovenskej ODA dokument následne explicitne označuje „*záujem Slovenska o riešenie globálnych otázok. Slovensko chce v rámci svojich možností pomôcť rozvojovému svetu*“. Táto jasne altruistická formulácia je čiastočne relativizovaná priamo nasledujúcou vetou: „*Je to morálna povinnosť i výsledok poznania, že vývoj v rozvojových krajinách spätne ovplyvňuje situáciu vo vyspelých krajinách, a tým aj na Slovensku*“ (tamtiež).

Dôkladný pohľad na interpretáciu rozvojovej pomoci SR v Strednodobej koncepcii ponúka tá časť dokumentu, ktorá sa venuje cieľom tejto politiky: „*Ambíciou tejto časti materiálu je odpovedať na otázku – čo chce Slovensko poskytovaním rozvojovej pomoci dosiahnuť*“ (MZV SR, 2003: 4). Aké sú teda jednotlivé ciele slovenskej ODA?

1) Transfer slovenských skúseností a know-how. Paradoxne, dokument vôbec neuvádza užitočnosť týchto skúseností pre prijímajúce krajiny a obmedzuje sa na konštatovanie, že tento transfer „*prehĺbi politické a ekonomické väzby Slovenska s uvedenými krajinami*“ (tamtiež);

2) Zapojenie slovenských expertov do medzinárodných rozvojových aktivít a mechanizmov. Pri tomto celi sa opäť vyskytuje silná inštrumentálna argumentácia: „*Prítomnosť slovenských špecialistov a odborníkov v medzinárodných organizáciách a iniciatívach pritom zvyšuje kredibilitu Slovenska, vplyv na aktivity týchto organizácií a možnosť vstupu ďalších slovenských subjektov do konkrétnych projektov a programov v rámci rozvojovej pomoci*“ (tamtiež);

3) Zapojenie slovenských subjektov do medzinárodných rozvojových projektov. Pri tomto celi dokument konštatuje, že „*úlohou štátu je podporovať účasť slovenských subjektov v medzinárodných tendroch*“ (MZV SR, 2003: 4–5);

4) Rozšírenie ekonomickej spolupráce s rozvojovými krajinami. Dokument explicitne tvrdí, že pre „*Slovensko sú kľúčové a rozhodujúce potreby prijímajúcej krajiny*“. V druhom rade „*je však cieľom v rámci možností využiť rozvojovú pomoc na rozšírenie ekonomickej spolupráce*“ (MZV SR, 2003: 5);

5) Pomoc slovenskej krajskej komunite. Tá sa nachádza aj v rozvojových krajinách, a preto „*pomoc zahraničným Slovákom má tým pádom hneď dvojitý efekt*“ (tamtiež).

Z analýzy dokumentu je s ohľadom na prvú výskumnú otázku zrejmé, že prevláda inštrumentálna interpretácia rozvojovej pomoci ako politiky, ktorá by mala významným spôsobom pomôcť samotnému Slovensku. Na jednej strane dokument explicitne deklaruje snahu SR pomôcť rozvojovému svetu a prispôbiť poskytovanú pomoc jeho potrebám. Na druhej strane sú tieto argumenty vždy následne relativizované inštrumentálnymi argumentmi. Najmä bližšie rozvedenie cieľov slovenskej ODA jednoznačne potvrdzuje motiváciu SR pomáhať rozvojovou pomocou sebe samej. V tejto kľúčovej časti chýba akékoľvek predstavenie vízií konkrétnych zmien a pokroku k lepšiemu, ktoré by Slovensko v prijímajúcich krajinách chcelo dosiahnuť, a dôraz je kladený na jednotlivé benefity, ktoré môže poskytovanie ODA priniesť Slovensku.

Pokiaľ ide o druhú výskumnú otázku, v dokumente sa v pomerne vyváženej miere objavujú obe rozhodovacie logiky. Poskytovanie ODA je odôvodňované ako efektívny spôsob zmeny situácie smerom k lepšiemu (logika následkov), aj ako automaticky správne konanie pre aktéra s identitou SR (logika vhodnosti). Zdá sa však, že dokument kladie o niečo väčší dôraz na logiku následkov. Svedčí o tom napríklad fakt, že argumenty legitimizujúce slovenskú ODA ako morálnu povinnosť sú v dokumente opakovane sprevádzané konštatovaním, že neplnenie tejto morálnej povinnosti môže negatívne ovplyvniť záujmy SR – zlým imidžom krajiny u západných partnerov, ako aj spätnými dopadmi, ktoré prinesie zlá situácia v chudobných krajinách na Slovensko.

Ako bolo s ohľadom na tretiu výskumnú otázku zmienené už v úvode analýzy Strednodobej koncepcie, dokument akcentuje aj význam rozvojovej politiky pre budovanie identity krajiny.

Strednodobá stratégia ODA na roky 2009–2013

Strednodobá stratégia ODA nahradila v roku 2009 predchádzajúcu Strednodobú koncepciu ODA a stala sa novým hlavným strategickým dokumentom upravujúcim podobu slovenskej rozvojovej pomoci. Rovnako ako v predchádzajúcom dokumente, aj aktuálny strategický dokument v úvode SR zaraďuje ako člena EÚ a OECD „*medzi najvyspelejšie krajiny sveta*“ (MZV SR, 2009: 2).

Strednodobá stratégia následne uvádza hlavné priority SR v oblasti ODA, ktorými je „*posilňovať stabilitu a dobré spravovanie vecí verejných v oblastiach a štátoch prioritného záujmu SR, aj z hľadiska hospodárskych záujmov SR a tiež prispievať k rozvoju a tým k znižovaniu chudoby a hladu v rozvojových krajinách (...)*“ (tamtiež). Takýto výpočet a zoradenie hlavných cieľov poukazuje skôr na inštrumentálnu interpretáciu ODA, ktorá sa má primárne poskytovať do krajín, v ktorých má SR svoje záujmy a popri tom má pomáhať aj pri znižovaní chudoby v týchto krajinách.

Dokument oceňuje potenciál rozvojovej pomoci, ktorá „*v značnej miere formuje vzťahy Slovenska s prijímateľmi pomoci, medzinárodnými organizáciami ako sú OSN, OECD, skupina Svetovej banky, EK, ako aj s inými darcami – predovšetkým členskými štátmi EÚ*“ (MZV SR 2009: 4). Takisto je pozitívne hodnotené, že v minulosti ODA SR „*pomohla príjemcom pomoci, zviditeľnila Slovensko, prehĺbila naše väzby s partnerskými krajinami, otvorila dvere pre etablovanie slovenských subjektov v zahraničí a vytvorila nové inštitucionálne a expertné kapacity na Slovensku*“ (tamtiež). V týchto výpočtoch je evidentný dôraz na pozitívne dopady ODA pre SR a slovenské subjekty, čo opäť svedčí o prevažujúcej inštrumentálnej interpretácii tejto politiky. Rovnako je zrejme využitie logiky následkov – poskytovať ODA je dobré preto, že umožňuje realizovať záujmy a dosahovať zamýšľané následky.

V nasledujúcich častiach dokument explicitne približuje dôvody poskytovania ODA. Predchádzajúce inštrumentálne chápanie ODA je zmiernené vyhlásením o tom, ako sa SR „*snaží prispieť k odstráneniu chudoby rozvojových krajín a k ich udržateľnému rozvoju*“ (MZV SR, 2009: 6). Ako hlavné dôvody poskytovania pomoci sú uvedené „*spoluzodpovednosť za globálny rozvoj (...), záujem byť aktívnym subjektom medzinárodnej politiky a aktívnym členom komunity darcov (...)* a *morálna povinnosť a záväzky vyplývajúce z členstva v medzinárodných organizáciách, osobitne z členstva SR v EÚ*“ (tamtiež). Je zrejme, že ODA je chápaná čiastočne aj ako očakávaná a správna politika pre aktéra typu SR, čo svedčí o použití logiky vhodnosti. Zároveň sa v dokumente vyskytuje aspekt povinnosti SR pomáhať iným krajinám nielen v dôsledku vnútorného presvedčenia o tejto politike, ale aj v dôsledku záväzkov krajiny ako člena elitných medzinárodných klubov.

Pre analýzu interpretácií ODA SR v oficiálnom diskurze je ešte zaujímavý výpočet cieľov ODA SR, ktoré dokument odvodzuje zo zákona č. 617/2007 Z. z. a z Miléniových rozvojových cieľov OSN: „*a) zmierňovanie chudoby a hladu v rozvojových krajinách,*

b) podpora trvalo udržateľného hospodárskeho, sociálneho a ekologického rozvoja rozvojových krajín, c) zabezpečenie mieru a bezpečnosti vo svete, najmä posilňovaním demokracie, právneho štátu, ľudských práv a dobrého spravovania verejných vecí v rozvojových krajinách, d) podpora univerzálneho prístupu k vzdelávaniu v rozvojových krajinách, e) zvyšovanie úrovne základnej zdravotnej starostlivosti v rozvojových krajinách, f) podpora hospodárskej spolupráce s rozvojovými krajinami, g) zvyšovanie informovanosti a povedomia občanov SR o potrebách rozvojových krajín a o slovenskej rozvojovej pomoci“ (MZV SR 2009: 6–7). Tu sa už prejavuje jasne altruistická interpretácia ODA SR.

Analýza Strednodobej stratégie ODA na roky 2009–2013 poukázala na mierny interpretačný posun v porovnaní so Strednodobou koncepciou ODA na roky 2003–2008. V dokumente sa vo výraznej miere vyskytuje tak inštrumentálna interpretácia ODA ako politiky slúžiacej záujmom SR, ako aj altruistická interpretácia ODA ako politiky zameranej na zlepšenie situácie v prijímajúcich krajinách. Najmä časť venovaná cieľom ODA zaznamenala posun smerom k dôrazu na potreby a záujmy prijímajúcich krajín.

Pokiaľ ide o výskyt rozhodovacích logík, dokument podobne ako staršia koncepcia využíva na odôvodnenie slovenského angažmánu v politike ODA obe rozhodovacie logiky a prezentuje rozvojovú pomoc ako politiku vhodnú aj výhodnú. S ohľadom na tretiu výskumnú otázku je možné potvrdiť, že dokument akcentuje vplyv poskytovania pomoci na vnímanie SR zahraničnými aktérmi.

Národný program ODA na rok 2008

Rozvojivú pomoc SR každoročne podrobne upravujú tzv. Národné programy ODA na konkrétny rok. Pre časové obdobie výskumu bol aktuálny Národný program ODA na rok 2008.

V úvode dokumentu sú zhodnotené rozvojové projekty z predchádzajúcich rokov nasledovným spôsobom: „významne pomohli príjemcom pomoci, zviditeľnili Slovensko, prehĺbili naše väzby s partnerskými krajinami, otvorili dvere pre etablovanie slovenských subjektov v zahraničí a vytvorili nové inštitucionálne a expertné kapacity na Slovensku“ (MZV SR 2008a: 2). Prospešnosť pre príjemcov je uvedená na prvom mieste, po nej nasledujú štyri oblasti, v ktorých je ODA prospešná pre Slovensko.

Dokument argumentuje pre potrebu zvýšiť percentuálny podiel bilaterálnej zložky nasledovným spôsobom: „Bilaterálna, projektová pomoc je priamym nástrojom zahraničnej politiky, využíva slovenské know-how a skúsenosti, zviditeľňuje Slovensko v zahraničí, poskytuje väčšiu transparentnosť a adresnosť pri použití verejných prostriedkov, prehĺbuje vzťahy s rozvojovými krajinami a slovenským subjektom efektívne pomáha priamo sa etablovať v rozvojových krajinách. Doterajšie výsledky monitoringu a záverové správy jednoznačne potvrdili efektívnosť vynaložených prostriedkov a prínos projektov pre cieľové krajiny“ (MZV SR, 2008a: 16).

Pri hodnotení nedostatočného objemu slovenskej ODA dokument poznamenáva, že sa to „negatívne odrazí na vnímaní Slovenska najmä na úrovni EÚ a OECD“ (tamtiež). Obzvlášť zaujímavé je, že potrebu zvyšovania objemu pomoci dokument neodôvodňuje potrebami rozvojových krajín a snahou dosiahnuť zlepšenie situácie v nich, ale nutnosťou plniť prijaté záväzky – objem pomoci treba zvýšiť s ohľadom „na potrebu plnenia prijatého záväzku“ (tamtiež).

V súhrne je možné povedať, že v súvislosti s prvou výskumnou otázkou dokument pomerne vyvážené interpretuje slovenskú ODA inštrumentálne (ako politiku prospešnú pre SR), aj altruisticky (ako politiku prospešnú pre prijímajúce krajiny). Z pohľadu druhej výskumnej otázky v dokumente dominuje výskyt logiky následkov a jej poskytovanie je odôvodňované výrazne viac dopadmi ODA na maximalizáciu záujmov než prirodzenosťou tejto politiky pre krajinu typu SR. Dokument do istej miery akcentuje aj vplyv rozvojovej politiky na vnímanie SR v zahraničí.

Zákon č. 617/2007 Z. z., o oficiálnej rozvojovej pomoci

Ako posledný dokument bol analyzovaný zákon o slovenskej rozvojovej pomoci. Z pohľadu skúmania interpretácií slovenskej ODA sú najzaujímavejšie pasáže v §3, ktorý upravuje princípy, a v §4, ktorý upravuje ciele ODA SR.

Pri úprave princípov je deklarované, že SR „*sa riadi záväzkami vyplývajúcimi z medzinárodných zmlúv a dohôd týkajúcich sa oficiálnej rozvojovej pomoci a záväzkami prijatými v medzinárodných organizáciách, ktorých je Slovenská republika členom*“ (Zákon č. 617/2007: §3). Vyzdvihuje sa tak aspekt povinnosti SR poskytovať ODA. Pri úprave cieľov slovenskej ODA sa naskytá výrazne odlišný pohľad, ako bol predstavený v Strednodobej koncepcii. Podľa zákona o oficiálnej rozvojovej pomoci sú totiž hlavnými cieľmi slovenskej ODA: „*a) zmiernovanie chudoby a hladu v rozvojových krajinách, b) podpora trvalo udržateľného hospodárskeho, sociálneho a ekologického rozvoja rozvojových krajín, c) zabezpečenie mieru a bezpečnosti vo svete, najmä posilňovaním demokracie, právneho štátu, ľudských práv a dobrého spravovania verejných vecí v rozvojových krajinách, d) podpora univerzálneho prístupu k vzdelávaniu v rozvojových krajinách, e) zvyšovanie úrovne základnej zdravotnej starostlivosti v rozvojových krajinách, f) podpora hospodárskej spolupráce s rozvojovými krajinami*“ (Zákon č. 617/2007: §4).

Zákon tak prináša jednoznačne altruistickú interpretáciu slovenskej ODA – jej úlohou je v maximálnej možnej miere pomáhať prijímajúcim krajinám a tento cieľ je hodnotený kladne bez ohľadu na to, ako napĺňa iné záujmy SR.

Pokiaľ ide o hodnotenie druhej výskumnej otázky, zákon spomína aspekt povinnosti SR plniť svoje záväzky. Do istej miery je otázne, nakoľko je tento fakt možné interpretovať ako použitie logiky následkov, či logiky vhodnosti. Ambícia SR plniť spomínané záväzky môže byť riadené tak snahou SR konať v súlade so svojou identitou (logika vhodnosti), ako aj snahou SR konať tak, aby nebola sankcionovaná za porušenie svojich záväzkov (logika následkov). Táto dilema bude podrobnejšie uchopená v záverečnej časti textu pri súhrnnom hodnotení. Vzťah poskytovania ODA a budovania identity krajiny skúmaný treťou výskumnou otázkou nie je v dokumente reflektovaný.

ROZHOVORY S PREDSTAVITEĽMI SLOVENSKEJ ODA

Za účelom preskúmania slovenského rozvojového diskurzu boli v závere roku 2008 vykonané štyri rozhovory, ktoré priniesli viaceré zaujímavé poznatky k motívom a rozhodovacím logikám ODA SR.

Predstavitel' MZV SR

Ministerstvo zahraničných vecí SR je priamo zodpovedné za strategické definovanie politiky ODA SR a programovo túto politiku riadi. Pre rozhovor bol vybraný pracovník priamo z kľúčového Odboru rozvojovej a humanitárnej pomoci (ORPO).

Pri otázke na zhodnotenie motivácie SR poskytovať rozvojovú pomoc respondent odpovedal nasledovne: „*Hlavný dôvod je rozhodne náš vstup do Európskej únie. (...) Možno by som začal tým, že jedna veľká výzva pre nás, potom sa vrátim k tým motívom, je priblížiť sa k záväzkom, ktoré sme prisľúbili v rámci EÚ*“ (Rozhovor č. 1, 2008).

Z následnej diskusie sa odvinula otázka, či podľa jeho názoru prevládajú v politike ODA SR motívy altruistické, alebo inštrumentálne. Respondent sa vyjadril takto: „*Myslím si, že celosvetovo je taký trend nejakej reálpolitik. Ja som teraz bol na jednej akcii a tam bola zástupkyňa Číny, ktorá bola úplne cynická. Že prečo to robia? No kvôli rope. Často krát aj tu, keď sa bavím s kolegami a vôbec aj s inými ľuďmi, tak hovoria, že je to o záujmoch*“ (Rozhovor č. 1, 2008).

Záujmy SR sa odrážajú aj vo výbere krajín a sektorov, pre ktoré je určená slovenská ODA, ako aj vo výbere konkrétnych projektov. Respondent sa osobne na tomto procese nepodieľal, napriek tomu vedel podať nasledovné čiastkové zhodnotenie: „*Dost' dôležité bolo za tie predošlé roky (...) volali to že slovenský prvok. V bilaterálnej rozvojovej*

pomoci jednoducho bol záujem, MZV povedzme, aby tam bol slovenský subjekt. (...) Potom možno je väčší dôraz na niečo ako ekonomické záujmy. (...) Teraz napríklad sme vybrali krajiny do novej stratégie MZV a už jeden rezort nám navrhuje ďalšie, z ekonomických dôvodov“ (Rozhovor č. 1, 2008).

Pri otázke, aké záujmy môže SR poskytovaním ODA sledovať, respondent poznamenal: *„No tak napríklad pani štátna tajomníčka povedala teraz, že ten výber krajín MZV, že Srbsko máme kvôli sebe, Keňu kvôli EÚ, Afganistan kvôli NATO“ (Rozhovor č. 1, 2008).*

Zaujímavé bolo vyjadrenie respondenta pri otázke k ďalšej elaborácii prípadných záujmov, ktoré SR môže poskytovaním ODA nasledovať: *„Podľa mňa je to tak, že my to máme poskytovať a teraz hľadáme... Teraz si odpovedáme na otázku, že prečo to poskytujeme“ (Rozhovor č. 1, 2008).*

Respondent zároveň spontánne uviedol, že na úrovni MZV SR sa podľa jeho názoru nevedie dôkladná diskusia o motívoch slovenskej ODA: *„Jednoducho nikto sa moc nezamýšľa nad týmito otázkami. Aj keď, bola trošku diskusia o tom, že aké majú byť priority, to sa potom aj v tých Národných programoch definuje. Ale taká jedna veta je v tej stratégii, v návrhu stratégie, a tá možno bude menená, ktorá to asi dobre vystihuje s tými prioritami. (...) Pred tým tam bolo niečo ako, že pomáhať tým krajinám a zvyšovať efektivitu, a teraz to bude trošku viac posunuté do nejakej zahraničnej politiky. Ako to vyhovoríte, ten nástroj“ (Rozhovor č. 1, 2008).* Na doplňujúcu otázku, či má na mysli presadzovanie inštrumentálnych motívov, odpovedal: *„Áno, respektíve záujmov. To sa dá zdefinovať ako aj hodnoty a záujmy.“* Zároveň poznamenal: *„Ale ja si myslím, že to sú slová, to by mi tak nevadilo. Dôležité je, či tie záujmy sú proste správne. Čiže keď my pomôžeme im a myslím, že aj sebe, tak ja na tom nevidím nejaký problém. To by sme bohužiaľ boli príliš naivní“ (Rozhovor č. 1, 2008).*

Dôraz na spoluprácu, ktorá pomáha prijímajúcej aj donorskej krajine, respondent potvrdil aj nasledujúcim vyjadrením: *„Keď to niekedy aj tie rozvojové krajiny povedia – ale vy určite máte skryté záujmy. To len tak altruisticky? Čiže keď im niekto povie, no dobre, my chceme vám tu vzdelávať ľudí, aby v masových množstvách nechodili k nám. Tak ja myslím, že to možno nie je úplne čistý motív, ale ak si to takto povedia, tak ja v tom nevidím nejaký problém“ (Rozhovor č. 1, 2008).*

Motív povinnosti bol opäť zdôraznený pri priamej otázke na to, či Slovensko sleduje poskytovaním rozvojovej spolupráce aj presadzovanie identity SR na medzinárodnej scéne: *„No tak je to tam napísané. Ale (...) ja si myslím, že hlavný dôvod je, že to musíme robiť“ (Rozhovor č. 1, 2008).*

Priamo za týmto vyjadrením nasledovalo zhodnotenie: *„Ale môžeme to aj pozitívne možno zdefinovať. Že postupne objavujeme čaro poskytovania rozvojovej pomoci. Či už na úrovni verejnosti, štátu, alebo nejakých jednotlivcov... Slovensko ako celok“ (Rozhovor č. 1, 2008).*

Rozhovor s pracovníkom MZV ponúka viaceré zaujímavé výpovede súvisiace s výskumnými otázkami textu. Ako primárna interpretácia slovenskej ODA je opakovane akcentovaná snaha dostať medzinárodným záväzkom, ktoré SR na seba prevzala v procesoch vstupu do západných integračných štruktúr. Podľa respondenta akoby až následne, v druhom kroku, prebiehajú na MZV úvahy o tom, čo by SR malo rozvojovou pomocou dosahovať. V týchto diskusiách pritom podľa pracovníka MZV prevládajú inštrumentálne interpretácie ODA ako politiky, ktorou je možné efektívne presadzovať záujmy SR. Z tohto pohľadu je veľmi príznačný vyššie citovaný výrok štátnej tajomníčky MZV SR (*„Srbsko máme kvôli sebe, Keňu kvôli EÚ, Afganistan kvôli NATO“*). V prospech altruistickej interpretácie by naopak svedčilo skôr modelové odôvodnenie výberu krajín typu „pretože práve tieto krajiny to najviac potrebujú“, prípadne „pretože práve týmto krajinám vieme najefektívnejšie pomôcť“.

S ohľadom na druhú výskumnú otázku sa opäť opakuje otázka, akým spôsobom z pohľadu rozhodovacích logík posúdiť argument povinnosťou. Diskusia toho, pod ktorú

z rozhodovacích logík tento dôvod subsumovať, bude bližšie predstavená v súhrnnom hodnotení výskumných výsledkov. Odhliadnuc od tohto argumentu sa v interpretáciách ODA u pracovníka MZV SR vyskytujú obe rozhodovacie logiky. Prítomnosť logiky vhodnosti dokladuje okrem iného časté zdôrazňovanie toho, že kombinácia inštrumentálnych a altruistických dôvodov poskytovania ODA je normálna, bežná, vyskytujúca sa rovnako u všetkých donorov. Prítomnosť logiky následkov zas dokladujú vyjadrenia o tom, že poskytovanie ODA je dobrý spôsob ako realizovať záujmy krajiny.

Vzťah medzi poskytovaním ODA a presadzovaním identity krajiny respondent sám od seba neindikoval a na priamu otázku reagoval skôr odmietavo. Priznal existenciu takýchto úvah, ale zároveň ich dôležitosť marginalizoval v porovnaní s významom tej interpretácie, podľa ktorej SR poskytuje ODA primárne preto, aby dostalo svojim záväzkom.

Zaujímavým výstupom bolo aj zdôraznenie aspektu relatívnej novosti tejto politiky a jej možných premien v budúcnosti, ktoré respondent spontánne uviedol v závere rozhovoru.

Predstavitel' SAMRS

Slovenská agentúra pre medzinárodnú rozvojovú spoluprácu vykonáva riadiacu činnosť v oblasti projektov bilaterálnej ODA SR, humanitárnej pomoci a rozvojového vzdelávania. Agentúra organizačne spadá pod MZV SR a reprezentuje oficiálnu líniu zahraničnej politiky SR, na druhej strane však nie je začlenená pod konkrétny odbor MZV, nesídlí v priestoroch MZV a jej personálne prepojenie s MZV je minimálne. Rozhovor s predstaviteľom agentúry tak predstavuje cenný zdroj informácií – je možné očakávať podrobnú znalosť oficiálneho náhľadu na ODA, ako aj istú mieru odstupe od stanoviska MZV.

V časti rozhovoru, ktorá sa týkala motívov slovenskej ODA, respondent na otázku, čo vedie SR k jej poskytovaniu, spontánne odpovedal nasledovne: „*Pozorujem, že na Slovensku je veľmi slabé chápanie významu ‚prečo‘. Vôbec, rozvojová politika na Slovensku ani neexistuje. Rozvojová pomoc sa bohužiaľ chápe ako nástroj zahraničnej politiky. (...) zároveň sa to považuje aj za nástroj nejakej hospodárskej, alebo exportnej politiky*“ (Rozhovor č. 2, 2008).

Po doplnení, že v dokumentoch sa vyskytuje ako dôvod aj pomoc krajanom v zahraničí, respondent pokračoval: „*A pomoc krajanom v zahraničí. Takže naozaj sa tam miešajú rôzne úplne samostatné, iné politiky. (...) Naozaj sa vytráca taký ten pohľad na to, že chceme pomáhať. Hlavným cieľom má byť znižovanie extrémnej chudoby. To by mal byť primárny pohľad. (...) z tých vyjadrení tých členov projektovej komisie, samotnej pani štátnej tajomníčky, vidno, že často zabúdajú na to, že ide o znižovanie chudoby v prvom rade*“ (Rozhovor č. 2, 2008).

Na priamu otázku, či v prípade SR v súhrne prevládajú inštrumentálne, alebo altruistické motívy poskytovania ODA, respondent odpovedal: „*Jednoznačne prevláda to, že by nám to k niečomu malo slúžiť. Ale v prvom rade, úplne prvotný motív je, že musíme. Že máme záväzok. Je to ten záväzok 0,17 v roku 2010 a 0,33 v roku 2015. Takže to je prvotný motív. A z toho vyplýva, že keď už musíme, tak nech nám to aj k niečomu je. S týmto sa tí ľudia, s ktorým sa človek baví z toho ministerstva, ani nijak netaja. Tak to hovoria, tak to vidia. To nie je akože len niečo podvedomé, tak to oni vidia. (...) ako vždy sa uvádzajú aj tie motívy, akože sme jedna veľká dedina, celý svet, globalizácia, problémy sa nás týkajú, táto oficiálna rétorika je tam prítomná, ale v skutočnom prevedení a v tých názoroch, aké panujú na MZV, sa to veľmi neprejavuje*“ (Rozhovor č. 2, 2008). Aj tento rozhovor tak indikuje, že v oficiálnom rozvojovom diskurze SR sa poskytovanie ODA interpretuje najmä ako napĺňanie povinností, ktoré na seba SR prevzala. Ako druhá v poradí je akcentovaná inštrumentálna interpretácia ODA ako politiky, ktorá umožňuje SR realizovať svoje zisťné záujmy.

Na dopĺňajúcu otázku týkajúcu sa špecifikovania prevládajúcich inštrumentálnych motívov SR respondent reagoval: „*No hovorí sa (...) o budovaní imidžu Slovenska v danej krajine. Pomôcť preniknúť našim podnikateľom na dané teritória, teda nadviazať*

ekonomické väzby, (...) aj iné väzby, politické (...) Teda ide hlavne o taký nástroj ako zlepšiť vzťahy s tou krajinou, vo všetkých oblastiach“ (Rozhovor č. 2, 2008). Ďalšia otázka smerovala k tomu, aký imidž, resp. akú identitu si podľa respondenta chce SR poskytovaním ODA budovať, ako chce vďaka tomu vyzerať. Odpoveď znela: „Ako vyspelá krajina. Tak tým, že poskytujeme pomoc, si nás vlastne ľudia identifikujú ako vyspelú krajinu. Nie sme krajina, ktorá pomoc prijíma, ale ktorá si môže dovoliť pomoc dávať. Teda vyspelú krajinu, ktorej nie je ľahostajný osud tých menej rozvinutých krajín, tých chudobných ľudí“ (Rozhovor č. 2, 2008). Podľa respondenta najmä smerom k iným krajinám z bývalého socialistického bloku tým vysielame nasledujúci signál: „Že tá naša cesta, transformácia, že bola jednoducho úspešná, že teraz sme naozaj už niekde inde, vpredu. Môžeme byť takým príkladom“ (Rozhovor č. 2, 2008). Vo vnímaní respondenta sa objavuje pojem imidž, ktorý má svojim významom blízko k pojmu identita, je možné ho chápať napríklad ako prezentáciu istej identity aktéra smerom von. Tento imidž si SR pomocou ODA cielene buduje a vysielá tým signál, že má identitu rozvinutej krajiny, ktorá úspešne prešla transformáciou a teraz pomáha ostatným.

Pri otázke, nakoľko je spomedzi ostatných dôvodov poskytovania ODA pre SR dôležitý práve prvok konštitúcie imidžu, resp. identity, respondent odpovedal: „Podľa mňa to má dosť veľkú váhu. Ale to je podľa mňa také komplexné a dosť prepojené (...) keď sa v tej krajine o nás vie, tak je to dobré aj pre tie hospodárske vzťahy, aj vôbec pre tie politické vzťahy. (...) ten imidž sa pokladá tiež za prostriedok ako zlepšiť tie hospodárske vzťahy“ (Rozhovor č. 2, 2008). Imidž/identita vybudovaná prostredníctvom ODA tak slúži ako prostriedok dosahovania ďalších cieľov. Takýto vzťah medzi ODA a identitou krajiny spadá skôr pod logiku následkov, nakoľko prezentácia istej identity pomocou poskytovania ODA pomáha dosahovať záujmy krajiny.

Na margo poskytovania spolupráce do Vojvodiny respondent ešte uviedol: „Žije tam veľa Slovákov, je to k nám aj najbližšie, sú tam najväčšie ekonomické väzby a záujmy. Takže nielenže sa v rámci sveta nekoncentrujeme na tie najchudobnejšie krajiny, ale ani v rámci krajiny sa nekoncentrujeme na tie najzraniteľnejšie skupiny obyvateľstva“ (Rozhovor č. 2, 2008).

Analýza rozhovoru s predstaviteľom SAMRS potvrdila niektoré z čiastkových záverov ohľadom prevládajúcich interpretácií ODA SR v oficiálnom diskurze. Pokiaľ ide o prvú výskumnú otázku, respondent jednoznačne potvrdil dominanciu inštrumentálnej interpretácie poskytovania rozvojovej pomoci, ktorá má pomáhať SR dosahovať jej zistné záujmy.⁷ Altruistická interpretácia ODA bola v rozhovore akcentovaná minimálne a táto politika je chápaná primárne ako pomoc exportu, hospodárskej politiky SR a krajanskej komunity v zahraničí.

Pokiaľ ide o druhú výskumnú otázku, silný dôraz je kladený na logiku následkov. Rozvojová pomoc nie je podľa respondenta v oficiálnom diskurze chápaná ako niečo automaticky vhodné a správne, ale ako politika, ktorej následky môžu priniesť dobré výsledky (najmä pre SR). Opäť sa opakuje dilema s dôvodom povinnosti, ktorý respondent SAMRS akcentuje ako primárny, podobne ako respondent MZV SR.

Silnou legitimizáciou je zároveň aj budovanie imidžu/identity SR, čo má vyžarovať pozitívny signál o vyspelosti a rozvinutosti Slovenska, zároveň to má však slúžiť aj ako nástroj na rozvoj ďalších ekonomických a politických väzieb.

Predstaviteľka NPOA

Nadácia pre podporu občianskych aktivít zohrala pri poskytovaní slovenskej ODA významnú úlohu ako administrátor spolupráce smerujúcej do Srbska a Čiernej Hory. U jej predstaviteľov je naakumulovaná dôkladná znalosť prostredia rozvojovej pomoci SR a interpretácií jej poskytovania.

Na otázku, aké sú motívy, ktoré vedú SR k poskytovaniu rozvojovej spolupráce, odpovedala predstaviteľka NPOA nasledovne: „Podľa môjho názoru, motívy sú dvojaké. (...)“

Prvé je etablovať sa medzi medzinárodnou donorskou komunitou objemom aj charakterom tej pomoci natoľko stabilne a silne, aby Slovensko mohlo byť pripustené k tomu, že bude spolurozhodovať o tom, kde sa bude pomáhať a ako sa bude pomáhať. (...) Číže je to jeden z nástrojov a motívom je posilnenie zahraničnopolitickej pozície Slovenska v rozhodovaní o tom, čo sa má vo svete diať. (...) keď budeme mať viac svojho vlastného hlasu, tak sa dá predpokladať, že aj budeme spokojnejší. A druhá je (...) prispieť k tomu, že ten svet bude naozaj navzájom prepojený. A to už je konkrétny úžitok pre konkrétnu cieľovú skupinu. (...) To znamená, že podnikatelia budú užšie spolupracovať, možno študenti budú viac spolupracovať. Číže vlastne také posilnenie tej úlohy Slovenska v rozhodovaní, po a), a po b) vlastne k vecnému prepojeniu tých hráčov na európskom kontinente“ (Rozhovor č. 3, 2008).

Predstaviiteľka NPOA k téme motívov slovenskej ODA pokračovala: *„Tá schopnosť vťahovať inteligentne viacerých hráčov, že to je veľmi dôležité pre skutočnú rozvojovú pomoc“ (Rozhovor č. 3, 2008).* Na otázku, či má na mysli hráčov zo Slovenska, odpovedala: *„Presne tak. Lebo totižto tá štátna administratíva, v podstate jej psou povinnosťou je mať tú motiváciu číslo jedna. My od nej vôbec neočakávame motiváciu číslo dva. Majú nám efektívne spravovať verejné prostriedky, takže ma zaujíma, čo z toho máme. A je to úplne v poriadku. Ale pýtam sa, kto a ako napĺňa proste tú druhú. To oni v podstate ani nemôžu. Teda môžu, len je teda veľmi diskutabilné, ako s tým bude verejnosť spokojná. Časť verejnosti áno. A preto by som časť tých vecí naozaj oddelegovala na iných hráčov, ktorí budú robiť z iných zdrojov a nebude to verejná mienka spochybňovať“ (Rozhovor č. 3, 2008).* V tomto vyjadrení je už daný väčší dôraz na inštrumentálnu úlohu, ktorú by ODA mala zohrávať v záujme efektívnej správy verejných prostriedkov a nepolarizovania spoločnosti. Zároveň sa však na základe uvedených myšlienok dajú odvýjať úvahy o tom, akú rolu by mal štát zohrávať. Z rozličných rolí pritom následne môžu vyplývať odlišné logiky vhodnosti.

Pri diskusii o tom, či SR má predstavu o sebe, ktorú by ako svoju identitu chcelo komunikovať prostredníctvom rozvojovej spolupráce smerom k ostatným aktérom na medzinárodnej scéne, respondentka uviedla: *„Myslím si, že nemá. Nemá a vôbec to neznamená, že je to niečo neprirodené, alebo že to treba hodnotiť negatívne“ (Rozhovor č. 3, 2008).* Respondentka následne tento názor odôvodnila tým, že SR je mladá krajina a hľadanie identity je dlhodobým procesom. Zároveň sa jedná o proces, ktorý musí riešiť celá spoločnosť: *„nekladme my teraz na pleciah MZV, alebo takejto úzkej témy, úlohu, ktorá stojí pred celou spoločnosťou. (...) A ja beriem aj túto rozvojovú pomoc ako nástroj, (...) identifikácie sa nás, skupín a jednotlivcov, s tým, čo vlastne robíme“ (Rozhovor č. 3, 2008).*

Rozhovor s predstaviteľkou NPOA potvrdzuje prítomnosť tak inštrumentálnej, ako aj altruistickej interpretácie ODA, s mierne vyšším dôrazom na prvú z nich. Slovenská rozvojová pomoc má zlepšiť medzinárodné postavenie SR, ako aj prepojiť rôznych, najmä európskych aktérov, čoho dôsledkom by mal byť prínos pre konkrétne komunity v prijímajúcej krajine aj v SR. Hlavnou úlohou štátnych orgánov by však malo byť najmä napĺňanie záujmov slovenských daňových poplatníkov a altruistické činy je lepšie delegovať na iné subjekty. ODA by zároveň mohla byť jedným z nástrojov pri ujasňovaní si identity SR smerom dovnútra krajiny.

Pokiaľ ide o prítomnosť rozhodovacích logík, akcentovaná bola tak logika následkov (ODA je dobrý spôsob, ako maximalizovať záujmy aktérov), ako aj logika vhodnosti (akým spôsobom SR poskytuje rozvojovú pomoc, je prirodzené, pre štátne orgány SR je automaticky správne napĺňať touto politikou zisťné záujmy krajiny). Tieto logiky sú však akcentované na rôznych úrovniach. Kým logiku následkov je možné vysledovať pri rozhodovaní o tom, či a prečo ODA poskytovať (pomôže nám to získať lepšie postavenie v medzinárodnej komunite, pomôže to prepojiť hráčov), logika vhodnosti je zdôrazňovaná iba pri diskusii o tom, akým spôsobom ODA poskytovať (tak, ako sa to očakáva, t.j. v prospech daňových poplatníkov SR). To svedčí o prioritě logiky následkov, nakoľko

práve ňou je legitimizovaná kľúčová otázka, či a prečo vlastne SR má poskytovať rozvojovú pomoc.

Predstavitel' PMVRO

Platforma mimovládnych rozvojových organizácií je pre MZV SR kľúčovým partnerom zastupujúcim nevládný sektor. Je zastúpená v projektovej komisii, ktorá rozhoduje o schvaľovaní jednotlivých projektov bilaterálnej ODA, takisto sa pravidelne a dlhodobo zúčastňuje jednaní s predstaviteľmi MZV SR. Rozhovor s predstaviteľom PMVRO tak umožňuje získať veľmi cenný pohľad na oficiálnu líniu slovenskej ODA z perspektívy aktéra, ktorý tieto názory dôverne pozná, zároveň ale nie je k MZV vo vzťahu podriadenosti, a môže si tak dovoliť vyššiu mieru otvorenosti pri hodnotení jeho politík.

Na otázku, prečo SR poskytuje ODA, odpovedal predstaviteľ PMVRO spontánne takto: „*Ministerstvo zahraničných vecí je v tomto veľmi otvorené. Aj minister Kubiš nám to dnes čerstvo zopakoval, oni chápu rozvojovú pomoc ako nástroj zahraničnej politiky. Ako nástroj na dosahovanie určitých cieľov, ktoré si vytýčia. A preto bol nespokojný s našim stanoviskom, keď sme sa snažili otvoriť to, že podľa nás, ako mimovládok, možno nie všetkých, ale tiež dosť veľkej časti, by to malo byť zmierňovanie extrémnej chudoby a hladu a Miléniové ciele (...) Ďalšia vec, ďalší motív, keď sa pýtate na motívy, je ekonomická dimenzia. Ktorá tiež mi nie je dostatočne jasná, čo tým to ministerstvo myslí (...). Vlastne, aj toto nám bolo dneska relatívne jasne povedané, že to má mať osov aj pre nás. Že to je užitočné nie pre tých príjemcov rozvojovej pomoci, ale pre Slovensko. Pre slovenských podnikateľov, napríklad. Aby sa oni niekde etablovali a mohli rozbehnúť obchod a podobne. Čo teda osobne si myslím, že toto môže byť, keď tak, až niekde druhotný, či treťoradý cieľ. V prvom rade by to malo napĺňať reálne rozvojové potreby toho partnera v rozvojovej krajine“ (Rozhovor č. 4, 2008).*

Hneď v úvode tak predstaviteľ PMVRO signalizoval prioritu inštrumentálnej interpretácie slovenskej ODA. Z výpovede respondenta je zrejmé, že jeho preferenciou by bola naopak skôr altruistická interpretácia. Na otázku, či táto ním preferovaná interpretácia je v oficiálnej línii ODA SR zatlačaná do úzadia, odpovedal respondent takto: „*Aj z toho, čo nám hovoria, alebo tvrdia, tak pre nich je dôležité zdôrazňovať to, že je to užitočná vec pre nás. Určite, povedal by som do istej miery, sebecký motív. Že to robím preto, že ja si tým niečo realizujem a naplňam. Toto je taký zaujímavý moment, lebo na druhej strane hovoria, že chcú získať podporu verejnosti pre rozvojovú pomoc a že u nás verejnosť v porovnaní so západoeurópskou verejnosťou o tom nevie a nepodporuje a tak ďalej. (...) A mám pocit a presvedčenie, že keď ľudia vedia, kde peniaze idú, a práve keď idú pre ľudí, ktorí žijú v extrémnej chudobe a ktorí si nevedia sami zlepšiť tie svoje podmienky, preto pochopenie majú. A dokážu aj zo svojich vlastných, zdanených peňazí dať veľké sumy. (...) Ale keby im minister, alebo štátna tajomníčka, povedali, že toto je záujem našej zahraničnej politiky, alebo toho, aby naši podnikatelia tam mohli získať zákazky, tak si myslím, že vtedy by neboli takí otvorení tomu, aby tam išli milióny zo štátneho rozpočtu“ (Rozhovor č. 4, 2008).*

V ďalšom priebehu rozhovoru respondent uviedol, že diskusia o motívoch slovenskej ODA takmer neexistuje a ak, tak sú zdôrazňované ekonomické motívy: „*A o tomto možno sa treba viacej rozprávať, viac to analyzovať a priniesť do nejakých praktických výstupov (...). Čo to znamená pre SAMRS, čo to znamená pre projektovú komisiu. Lebo tam, napríklad, na tej úrovni som sa s touto otázkou veľmi nestretol. (...) Ale toto sú jednoznačné veci, ktoré od nich počúvame, ekonomická dimenzia a nástroj zahraničnej politiky“ (Rozhovor č. 4, 2008).*

Na dopĺňajúcu priamu otázku, či v ODA SR prevládajú inštrumentálne motívy, odpovedal respondent súhlasne: „*Z pozície toho hlavného zodpovedného subjektu za rozvojovú pomoc, ktorým je MZV, áno, jednoznačne.*“ Tento postoj MZV SR predstaviteľ SAMRS postavil do kontrastu s postojom mimovládnych organizácií: „*Myslím si, že*

väčšina mimovládnych organizácií proste ide a aj jasne deklaruje ten altruistický motív. Že vidí problémy v tých krajinách, ktoré chce pomôcť riešiť“ (Rozhovor č. 4, 2008).

Pri pokračujúcej diskusii predstaviteľ SAMRS spontánne uviedol: „A ešte jedna vec k tomu inštrumentálnemu, čo tiež padla aj dnes, a myslím, že v starej tej stratégii aj bola, a v novej dúfam už nie, že pomoc krajanom. Ako OK, je to povinnosť vlády, myslieť aj na svojich krajanov, ale nie z týchto peňazí rozvojových. Na to nech sa vytvorí nejaký iný zdroj“ (Rozhovor č. 4, 2008).

Na priamu otázku, či SR sleduje poskytovaním ODA aj budovanie svojej identity, respondent odpovedal: „Ano, áno. Toto je dosť silné. A bolo najmä v tej prvej fáze Slovačidu, ale myslím si, že je to aj naďalej a dosť to zaznieva aj zo strany veľvyslancov. (...) A pre veľvyslancov jednoznačne je toto veľmi silná vec a motivácia. Oni chcú, aby niekde bola slovenská zástava a toto Slovensko urobilo. (...) Čo je tiež, kde sa rozchádzame. Pre nás ako mimovládky nie je podstatné, že tam je naša zástava. (...) podstatné je, že sa niečo urobí, že sa zlepší život tým ľuďom“ (Rozhovor č. 4, 2008).

Na otázku, akú identitu sa SR snaží poskytovaním ODA budovať, respondent uviedol: „(...) zviditeľnenie sa, že sme tu vôbec aj my, že sme niečo urobili, že sme niečo dali. Na čom som sa trochu zamyslel, keď ste mi postavili túto otázku... lebo ono to potom robí asi aj imidž, že sme bohatá krajina, keď to robíme, vieme tam byť ako donor... čo už nie som si celkom istý, či toto je ich vedomie, či toto chcú prezentovať“ (Rozhovor č. 4, 2008).

Predstaviteľ PMVRO potvrdil aj význam tzv. slovenského prvku v ODA SR, keď o neschválenom projekte v Keni uviedol: „Výstup bol taký, že je tam málo prítomný, alebo nie je tam prítomný slovenský prvok. To znamená, že keby sme im pomohli vrátať tieto studne, išla by tam slovenská firma za tieto peniaze, aby to navrátila, tak tento projekt by bol schválený. Ale to, že tie studne tam už boli a treba ich udržiavať a oni majú tím miestnych ľudí, Keňanov, ktorí to vie robiť a od nás potrebovali nato peniaze, tak tým pádom nám to neprešlo“ (Rozhovor č. 4, 2008). Tento fakt je pritom podľa respondenta na škodu samotnej veci: „A to si myslím, že mnohokrát aj v tých rozvojových krajinách sú tí ľudia ďalej, že toto nepotrebujú. Keď tam príde slovenský človek, alebo firma, mnohokrát nepozná to prostredie a ešte často niečo viac pokazí, ako tam dokáže dobrú rozvojovú intervenciu urobiť. (...) Keď už máme rozbehnutého partnera, niekoľkoročný vzťah, istého, ktorý sám vie niečo urobiť, tak to je ďalej, ako to, že tam musím poslať Slováka, ktorý ho niečo naučí, alebo vybuduje“ (Rozhovor č. 4, 2008).

Analýza rozhovoru s predstaviteľom PMVRO poukázala na silnú prioritu inštrumentálnej interpretácie ODA SR v oficiálnom diskurze. Slovenská rozvojová pomoc je podľa respondenta v oficiálnom diskurze prezentovaná ako nástroj na dosahovanie ziskových záujmov SR, dominuje dôraz na ekonomickú výhodnosť pre SR a tento aspekt je otvorene signalizovaný aj smerom k neštátnym partnerom, ktorí vykonávajú konkrétne rozvojové projekty. Jedným z dôvodov poskytovania ODA je aj budovanie pozitívneho imidžu/identity SR vo svete, pričom respondent v priebehu rozhovoru opakovane takúto interpretáciu MZV SR dáva do kontrastu s interpretáciou mimovládnych organizácií, ktorá je podľa neho prevažne altruistická. Podľa skúseností predstaviteľa PMVRO by práve zdôrazňovanie altruistických motívov mohlo zabezpečiť u slovenskej verejnosti vyššiu podporu pre ODA.

Pokiaľ ide o druhú výskumnú otázku, z rozhovoru s predstaviteľom PMVRO vyplýva priorita rozhodovacej logiky následkov. ODA je chápaná a legitimizovaná ako dobrý nástroj maximalizácie preferencií. V oficiálnom rozvojovom diskurze SR je podľa respondenta akcent kladený najmä na spôsobilosť tejto politiky prinášať pozitívne výsledky (obzvlášť pre slovenské subjekty), nie na to, že poskytovanie ODA je vhodná a očakávaná politika od aktéra typu SR.

ZHODNOTENIE A DISKUSIA VÝSLEDKOV VÝSKUMU

Hlavným cieľom tohto textu bolo nájsť odpovede na tri hlavné výskumné otázky. Pri výskume sa ale zároveň objavili viaceré ďalšie zaujímavé momenty do diskusie. Významnou

interpretáciou poskytovania ODA SR sa ukázal byť argument povinnosti. Takéto odôvodnenie poskytovania ODA SR sa vyskytovalo aj v dokumentoch, no najmä v rozhovoroch s predstaviteľmi MZV SR a SAMRS bolo silne akcentované a vyhodnotené ako najdôležitejšie. Argument povinnosti sa pritom do istej miery vzpiera jednoznačnému zaradeniu pod niektorú z rozhodovacích logík aktérov. Pri logike následkov krajina poskytuje ODA preto, lebo sa to *oplatí* pri maximalizácii preferencií, pri logike vhodnosti zas preto, lebo je to *správne*. V skúmaných zdrojoch však opakovane zaznelo, že SR poskytuje ODA preto, lebo *musí*.

Pre subsumovanie tohto argumentu pod jednu z rozhodovacích logík je určujúce zistiť, z akého dôvodu má krajina túto povinnosť. Musí SR poskytovať ODA preto, lebo jej to určuje vlastná identita rozvinutej krajiny, pre ktorú je takéto správanie prirodzené (logika vhodnosti), alebo SR musí poskytovať ODA preto, lebo sa obáva negatívnych dôsledkov porušenia existujúcej povinnosti a tým pádom aj ohrozenia možnosti maximalizovať svoje preferencie (logika následkov)? Pre druhú zo spomínaných možností nasvedčuje fakt, že v argumentácii povinnosťou sa často vyskytoval odkaz na medzinárodné záväzky, ku ktorým SR pristúpila, namiesto dôrazu na akúsi internú povinnosť.

Zaujímavou otázkou sú samozrejme dôvody prevzatia tohto záväzku. Môže nimi byť fakt, že krajina chce výmenou za svoj záväzok niečo získať – to by svedčilo pre logiku následkov (úvaha typu „SR sa chce dostať do prestížnych medzinárodných zoskupení, za týmto účelom je nutné prevziať záväzky, tak ich prevezme“). Do úvahy ale pripadá aj logika vhodnosti – aktér sa môže zaviazat' ku konaniu, ktoré pokladá za správne napríklad preto, aby k takémuto správne konaniu inšpiroval aj iných aktérov.

V kontexte ODA SR sa zdá byť pravdepodobnejšie, že záväzok bol prevzatý na základe logiky následkov. Medzi dôvody tohto prebratia možno po celkovom zhodnotení dokumentov a rozhovorov zaradiť najmä snahu SR stať sa akceptovaným členom medzinárodných spoločenstiev/organizácií, keď na dosiahnutie takéhoto statusu bolo nutné, alebo prínosné, zaviazat' sa k rozvojovej spolupráci.

Pre dôkladnejšie zodpovedanie si týchto otázok by bol samozrejme prospešný výskum „o úroveň vyššie“, skúmajúci dôvody, ktoré viedli SR k prevzatíu podobných záväzkov (napríklad metodológiou sledovania procesu).

Opakovane akcentovanou interpretáciou slovenského angažovania sa v rozvojovej pomoci bola aj snaha konať ako iní vyspelí aktéri, s ktorými SR zdieľa hodnoty. Na prvý pohľad to pôsobí ako argumentácia v zmysle logiky vhodnosti, podrobnejší pohľad na kontext týchto výrokov a na vzťah medzi poskytovaním ODA a identitou SR naznačuje, že to tak nemusí byť.

Zdá sa, že SR nedisponuje identitou, z ktorej by automaticky vyplývalo poskytovanie rozvojovej spolupráce chudobným krajinám, bez potreby dodatočného ospravedlnenia tejto politiky prínosmi pre Slovensko. Z niektorých vyjadrení je zjavné, že SR pokladá za vhodné, aby sa správala tak, ako iní aktéri s rovnakými hodnotami. To by naznačovalo, že poskytovanie ODA je prejavom akceptácie noriem, ktoré SR zdieľa s vyspelými aktérmi, medzi ktorých patrí. Veľmi časté ale bolo priame naviazanie tejto problematiky na vlastné záujmy, ktoré SR pomocou takéhoto konformného jednania presadzuje. Pomerne výrazne sa tak potvrdila snaha SR využiť poskytovanie ODA na zacielené vysielanie signálov o sebe smerom k medzinárodnej komunite. Takéto vyjadrenia svedčia o tom, že je možné potvrdiť tézu uvedenú v názve práce a tým aj kladne odpovedať na tretiu výskumnú otázku – v oficiálnom diskurze je poskytovanie ODA reprezentované ako jeden z nástrojov konštitúcie identity krajiny, v zmysle presadenia istého špecifického vnímania Slovenska zahraničnými aktérmi.

Takáto identita má následne SR pomôcť dosiahnuť jej záujmy. Tak v dokumentoch, ako aj v rozhovoroch je možné opakovane nájsť zmienky o tom, ako je rozvojová spolupráca dôkazom vyspelosti SR a tým pozitívne vplýva na vzťahy Slovenska s vyspelými štátmi, napríklad členmi OECD a EÚ. Časté sú tiež úvahy o tom, že poskytovanie ODA je

jedným zo znakov smerovania SR k najvyspelejším krajinám sveta, pričom nenaplnenie tejto politiky by bolo medzinárodným spoločenstvom citlivo vnímané a môže sa negatívne odraziť na vzťahoch s krajinami EÚ a OECD.

Je príznačné, že pri argumentácii o dôležitosti zvyšovať objem rozvojovej spolupráce sa nepoužívajú argumenty súvisiace s rozvojovými krajinami (typu „potrebujeme dávať viac peňazí, aby sa viac pomohlo chudobným“), ale naopak, používajú sa najmä argumenty súvisiace s vyspelými krajinami a obavami zo zhoršenia vlastnej pozície, ak SR nespĺní svoje záväzky (typu „potrebujeme dávať viac peňazí, aby nás vyspelé krajiny naďalej brali medzi seba a neodsudzovali nás“).

Ak by rozhodovací postup SR pri poskytovaní ODA vychádzal z logiky vhodnosti Marcha a Olsena (*Aká je toto situácia? Kto som? Ako vhodné sú jednotlivé druhy jednaní pre mňa v tejto situácii? Sprav to, čo je najvhodnejšie.*), bolo by ho možné ilustrovať nasledovne: 1) *Vo svete existujú v dôsledku nerovnomerného ekonomického vývoja veľké rozdiely vo vyspelosti a bohatstve krajín.* 2) *Slovensko je moderná, rozvinutá a demokratická krajina.* 3) *Rozvinuté a demokratické krajiny pomáhajú systémom ODA menej rozvinutým krajinám.* 4) *Je vhodné, aby Slovensko prispelo k riešeniu týchto problémov a poskytovalo ODA.*

Takýmto správaním by SR konala v súlade s normami, ktoré považuje za správne (zrov. Fearon – Wendt 2002: 61–62) a zároveň by napĺňala kolektívne očakávania správneho jednania od aktéra s jej identitou (zrov. Katzenstein 1996: 5). Je zrejme, že podobný rozhodovací proces do istej miery pri poskytovaní slovenskej ODA prítomný je, zároveň je však systematicky zatlačaný do úzadia. V diskurze slovenskej ODA je totiž prítomný najmä dôraz na to, že SR poskytovať ODA musí (kvôli obave z prípadného trestu) a že sa jej to opláti.

Podľa Krasnera je dôležité tiež vnímať pluralitu identít aktérov, ktorá spôsobuje aj pluralitu možných vhodných konaní (zrov. Krasner 1999). Ak sa dostane rola aktéra, ktorú hrá smerom do vnútra štátu, do rozporu s rolou, ktorú aktér hrá smerom k medzinárodnému prostrediu, vo väčšine prípadov preváži logika vhodnosti vyplývajúca z domácej role – v tomto prípade by napríklad rola slovenských politikov spočívajúca v presadzovaní záujmov občanov SR prevládla nad rolou slovenských politikov spočívajúcou v zasadzovaní sa o rozvoj chudobných krajín sveta (tamtiež). De facto tak aj správanie, ktoré sleduje logiku vhodnosti vyplývajúcu z konkrétnej identity, môže byť pri náhľade z inej perspektívy správaním v súlade s logikou následkov.

Ako už bolo naznačené, v priebehu času a pod vplyvom neustálych konštrukcií a rekonštrukcií identít môže dochádzať k premenám dôrazu na tú ktorú rozhodovaciu logiku. Je tak možné vysloviť predpoklad, že SR je ešte len na začiatku procesu sociálneho učenia, v rámci ktorého si osvojuje hodnoty rozvinutých krajín, ktoré chápu poskytovanie rozvojovej spolupráce ako automatickú súčasť svojej identity. V súlade so zmienkou predstaviteľa MZV SR, Slovensko ako celok ešte len objavuje čaro rozvojovej spolupráce. SR sa môže pod vplyvom stále častejších interakcií s členmi EÚ a OECD, t.j. s aktérmi, ktorým chce byť podobné, postupne učiť ich hodnotám a prijímať ich za svoje vlastné. Výsledkom takejto internalizácie noriem a postupnej premeny identity môže byť aj akceptovanie predstavy o tom, že poskytovanie ODA je logickým prejavom identity moderného Slovenska a nie je ho potrebné odôvodňovať zisťovacími motívmi.

Inými slovami, pokiaľ v súčasnosti je v oficiálnom diskurze poskytovanie ODA SR interpretované najmä záujmami, povinnosťou a obavami zo sankcií, v budúcnosti môže postupne prejsť premenou do konania riadeného logikou vhodnosti, t.j. do konania, ktoré je pre Slovensko vhodné a správne samé o sebe (k týmto úvahám zrov. najmä Checkel 2001; Fearon – Wendt 2002, ako aj Krasner 1999).

* * *

Tabuľka číslo 1 zhrňa výsledky výskumu a odpovedá na tri hlavné výskumné otázky. V skúmaných dokumentoch aj v rozhovoroch bola zaznamenaná prítomnosť množstva

Tabuľka č. 1
Interpretácie a odôvodňovanie poskytovania rozvojovej pomoci SR

	Je poskytovanie ODA interpretované ako altruistická, alebo inštrumentálna politika?	Je poskytovanie ODA odôvodňované s využitím logiky vhodnosti, alebo logiky následkov?	Je akcentovaný význam ODA pri konštituovaní identity SR?
OFICIÁLNE DOKUMENTY SLOVENSKEJ ODA			
Strednodobá stratégia zahraničnej politiky SR do r. 2015	Primárne inštrumentálna	Vyvážené obe logiky	Áno
Stratégia MZV SR: Úspešné Slovensko v bezpečnom svete	Primárne inštrumentálna	Primárne logika následkov	–
Strednodobá koncepcia ODA na roky 2003–2008	Primárne inštrumentálna	Vyvážené obe logiky	Áno
Strednodobá stratégia ODA na roky 2009–2013	Vyvážené	Vyvážené obe logiky	Áno
Národný program ODA na rok 2008	Vyvážené	Primárne logika následkov	Čiastočne áno
Zákon č. 617/2007 Z. z., o oficiálnej rozvojovej pomoci	Primárne altruistická	Povinnosť + skôr logika následkov	–
ROZHOVORY S PREDSTAVITEĽMI SLOVENSKEJ ODA			
Predstavitel' MZV SR	Primárne inštrumentálna	Povinnosť + obe logiky	–
Predstavitel' SAMRS	Primárne inštrumentálna	Povinnosť + skôr logika následkov	Áno
Predstavitel'ka NPOA	Mierne prevažuje inštrumentálna	Primárne logika následkov	Čiastočne áno
Predstavitel' PMVRO	Primárne inštrumentálna	Primárne logika následkov	Áno

Zdroj: autor.

rôznych interpretácií a legitimizácií poskytovania slovenskej ODA. Ich zastúpenie bolo často nerovnomerné, napriek tomu je možné pomerne presne vysledovať niekoľko prevládajúcich znakov.

Prvá výskumná otázka sa pýtala, či je v oficiálnom rozvojovom diskurze SR poskytovanie ODA interpretované primárne ako altruistická politika, alebo ako inštrumentálna politika. V analyzovaných dokumentoch prevládlo zastúpenie inštrumentálnej interpretácie ODA ako politiky, ktorú Slovensko poskytuje preto, lebo sa mu to oplatí. Takáto interpretácia sa vyskytovala v každom skúmanom dokumente a v troch z šiestich dokumentov

bol na ňu kladený väčší dôraz (výnimkou bol zákon č. 617/2007 Z. z., o rozvojevej pomoci, s prevládajúcou altruistickou interpretáciou a Strednodobá stratégia ODA na roky 2009–2013 spolu s Národným plánom ODA na rok 2008 s rovnomerne zastúpenými oboma interpretáciami). Rovnako aj vo všetkých rozhovoroch je možné vypozať silné akcentovanie inštrumentálnej interpretácie slovenskej ODA. Na rozvojovú pomoc je v oficiálnom rozvojovom diskurze SR primárne nahliadané ako na nástroj zahraničnej politiky, ktorý má pomôcť Slovensku realizovať jeho záujmy. Slovensko podľa tohto diskurzu poskytuje rozvojovú pomoc najmä preto, aby zlepšovalo svoje vzťahy s inými krajinami, aby znížovalo svoje bezpečnostné riziká (migrácia, konflikty,...) a aby posilňovalo svoje ekonomické väzby s ďalšími krajinami. SR chce zároveň rozvojovou pomocou pomáhať krajanskej komunite v zahraničí, zviditeľniť vlastnú krajinu a budovať jej pozitívny imidž v zahraničí. Potvrdením nadradenosti inštrumentálnej interpretácie je aj ten fakt, že pri výbere krajín a priorit slovenskej ODA sú zohľadňované primárne záujmy SR. Najmä v rozhovoroch boli inštrumentálne odôvodnenia slovenskej ODA opakovane explicitne hodnotené ako nadradené v porovnaní s odôvodneniami altruistickými.

Altruistická interpretácia bola v skúmanom materiáli tiež prítomná, avšak vo výrazne nižšej miere. Takáto interpretácia bola nesená argumentmi o tom, že ODA SR je zameraná na odstraňovanie a zmiernovanie chudoby, hladu a ďalších negatívnych fenoménov v rozvojových krajinách. Argumenty tohto typu však v zásade prevládli iba v jednom dokumente – v zákone o rozvojevej pomoci. Nezištné motívy sa v oficiálnom diskurze síce vyskytujú, väčšinou však iba so sekundárnym dôrazom. Z tohto pohľadu boli zvlášť zaujímavé rozhovory s predstaviteľmi SAMRS a PMVRO, ktorí opakovane kládli svoje osobné altruistické preferencie do protikladu s inštrumentálnou interpretáciou, ktorá podľa nich výrazne dominuje v oficiálnom rozvojovom diskurze SR.

Druhá výskumná otázka sa zameriavala na to, či je poskytovanie ODA SR odôvodňované v oficiálnom diskurze primárne prostredníctvom logiky následkov, alebo prostredníctvom logiky vhodnosti. Skúmaný materiál poukázal na akcentovanie oboch rozhodovacích logík, ktoré sa v dokumentoch aj v rozhovoroch často vyskytovali vyvážené popri sebe. Vo viacerých dokumentoch (Stratégia MZV SR, Národný program oficiálnej rozvojevej pomoci na rok 2008), ako aj vo viacerých rozhovoroch (predstavitel' SAMRS, predstaviteľka NPOA, predstaviteľ PMVRO) však dominovala logika následkov. Naopak, ani jeden dokument či rozhovor neobsahovali výraznú dominanciu logiky vhodnosti.

ODA SR bola v skúmanej matérii častejšie prezentovaná ako politika, ktorá umožňuje dosahovať vytýčené ciele – či už altruistické (pomoc chudobným krajinám), alebo častejšie tie inštrumentálne (naplnenie egoistických záujmov SR). Odôvodňovanie poskytovania ODA sa tak v slovenskom oficiálnom diskurze častejšie deje pomocou argumentov o tom, ako je táto politika výhodná pri realizácii existujúcich záujmov. Menej časté a menej dominujúce je v oficiálnom diskurze odôvodňovanie ODA SR ako správnej, vhodnej, logicky očakávanej politiky od krajiny s identitou SR.

Tretia výskumná otázka sa pýtala, či medzi prevládajúce interpretácie poskytovania ODA v oficiálnom diskurze patrí aj konštituovanie identity SR. Na túto otázku je možné odpovedať kladne. Dôraz na utváranie a presadzovanie identity SR prostredníctvom poskytovania rozvojevej pomoci bol prítomný v Strednodobej stratégii zahraničnej politiky Slovenskej republiky do r. 2015, v Strednodobej koncepcii ODA na roky 2003–2008, ako aj v Strednodobej stratégii ODA na roky 2009–2013. Rovnako bol tento fakt akcentovaný v rozhovoroch s predstaviteľom SAMRS, predstaviteľkou NPOA a predstaviteľom PMVRO.

V procese odpovedania na hlavné výskumné otázky textu boli tiež identifikované niektoré ďalšie oblasti, ktorých podrobné skúmanie môže byť prospešné pre lepšie porozumenie problematike ODA SR. Týkajú sa: 1) dôvodov, prečo SR prevzala záväzky poskytovať ODA; 2) možnosti zmeny rozhodovacích logík a interpretácií tejto politiky v priebehu

času. Stručné uvedenie týchto oblastí je možné chápať aj ako expozíciu výskumného pola pre budúce bádanie.

- ¹ Až do roku 2008 bola slovenská bilaterálna pomoc pre tzv. prioritné krajiny administrovaná pomocou Trustového fondu UNDP. Zrov. napríklad MZV SR (2008a).
- ² Zrov. Concord AidWatch (2011).
- ³ Pri preklade termínu *logic of consequences* je možné použiť okrem termínu *logika následkov* aj termíny *logika očakávaných následkov*, prípadne *logika výhodnosti*. Všetky tieto termíny sú chápané v rovnakom význame, v kontraste ku kategórii, ktorú reprezentuje *logika vhodnosti*.
- ⁴ K faktorom, ktoré prispievajú k problémom s definovaním jednoznačných identít v priestore Slovenska, zrov. napríklad štúdiu Inštitútu pre verejné otázky (Gál – Mesežnikov – Kollár 2003: 219–230).
- ⁵ Za upozornenie na tento fakt by som chcel poďakovať šéfredaktorovi MV Vítovi Benešovi, ako aj jednému z anonymných recenzentov textu.
- ⁶ NPOA je inštitúcia formálne nezávislá na MZV SR, ktorá vykonávala pre MZV SR v skúmanom období úlohu oficiálneho administrátora všetkých bilaterálnych rozvojových projektov SR v Srbsku a v Čiernej Hore, kam smerovala veľká časť slovenskej ODA. V súčasnosti už prešli úlohy NPOA na SAMRS.
- ⁷ Je vhodné upozorniť, že respondent s takýmto vnímaním ODA evidentne nesúhlasí a podľa jeho názoru by hlavnou úlohou ODA malo byť pomáhať chudobným štátom – v jeho ponímaní má mať prioritu altruizmus. Tento svoj osobný postoj respondent v celom rozhovore konfrontuje s prevládajúcou situáciou v nastavení slovenskej ODA.

Literatúra

- Adler, Emanuel (2002): Constructivism and International Relations. In: Carlsnaes, W. – Risse, T. – Simmons, B. (eds.): *Handbook of International Relations*. London: Sage, s. 95–118.
- Batora, Jozef (2004): Identita a štátny záujem v slovenskej zahraničnej politike. *Medzinárodné otázky*, Vol. 13, No. 2, s. 39–54 (čísla strán v texte citované podľa rukopisu zapožičaného J. B.).
- Beneš, Vít (2005): Normativní chování malých států jako výsledek kalkulace jejich dlouhodobých zájmů. *Policy paper*. Praha: Ústav mezinárodních vztahů.
- Beneš, Vít (2008): Diskurzivní analýza. In: Drulák, Petr a kol. (2008): *Jak zkoumat politiku*. Praha: Portál, s. 92–124.
- Benč, Vladimír (ed., 2005): *Rozvojová pomoc a spolupráca – výzvy a perspektívy*. Prešov: SFPA.
- Beňáková, Nora – Mihálik, Ján – Brežani, Peter (2011): Rozvojová spolupráca a Slovensko v roku 2010. In: Brežani, Peter (2011): *Ročenka zahraničnej politiky Slovenskej republiky 2010*. Bratislava: RC SFPA, s. 147–165.
- Brežani, Peter (ed., 2008): *Ročenka zahraničnej politiky Slovenskej republiky 2007*. Bratislava: RC SFPA.
- Brzica, Daneš (2002): Slovensko v medzinárodnom systéme rozvojovej spolupráce. In: Rusnák, Urban – Szép, Attila – Brzica, Daneš (2002): *Rozvojová pomoc a spolupráca*. Bratislava: SIMŠ, s. 107–120.
- Císař, Ondřej (2002): Teorie mezinárodních vztahů a evropská studia. *Politologický časopis*, No. 1, s. 51–67.
- Císař, Ondřej (2006): Epistemologie a „objektivita“ sociálněvědního poznání. *Mezinárodní vztahy*, Vol. 42, speciální číslo, s. 32–37.
- Concord AidWatch (2011): Report 2011, Genuine Aid Levels. <<http://aidwatch.concordeurope.org/genuine-aid-levels>>.
- Drulák, Petr (2008): Epistemologie, ontologie a operacionalizace. In: Drulák, Petr (ed.): *Jak zkoumat politiku. Kvalitativní metodologie v politologii a mezinárodních vztazích*. Praha: Portál, s. 14–28.
- Fearon, James – Wendt, Alexander (2002): Rationalism v. Constructivism: A Skeptical View. In: Carlsnaes, Walter – Risse, Thomas – Simmons, Beth A. (eds.): *Handbook of International Relations*. London: Sage, s. 52–72.
- Gál, Fedor – Mesežnikov, Grigorij – Kollár, Miroslav (eds., 2003): *Vízia vývoja Slovenskej republiky do roku 2020*. Bratislava: IVO.
- Hansen, Lene (2006): *Security as Practice. Discourse Analysis and the Bosnian War*. Abingdon: Routledge.
- Horký, Ondřej (2010): *Česká rozvojová spolupráce. Diskurzy, praktiky, rozpory*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- Hynek, Nikola (2005): Sociální konstruktivismus. In: Pšeja, Pavel (ed.): *Přehled teorií mezinárodních vztahů*. Brno: IIPS, s. 129–144.
- Checkel, Jeffrey T. (2006): Constructivist approaches to European Integration. *ARENA Working Paper No. 6*. Oslo: ARENA.
- Checkel, Jeffrey T. (2001): Why Comply? Social Learning and European Identity Change. *International Organization*, Vol. 55, No. 3, s. 553–588.
- Jepperson, Ronald L. – Wendt, Alexander – Katzenstein, Peter J. (1996): Norms, Identity, and Culture in National Security. In: Katzenstein, Peter J. (ed.): *The Culture of National Security: Norms and Identity in World Politics*. New York: Columbia University Press, s. 33–75.
- Jorgensen, Marianne – Phillips, Louise (2002): *Discourse Analysis as Theory and Method*. London: Sage.
- Katzenstein, P. (1996, ed.): *The Culture of National Security: Norms and Identity in World Politics*, New York: Columbia University Press.

- Krasner, Stephen D. (1999): Logics of Consequences and Appropriateness in the International System. In: Egeberg, Morten – Lægreid, Per (eds.): *Organizing Political Institutions. Essays for Johan P. Olsen*. Oslo: Scandinavian University Press, s. 181–213.
- Lebow, Ned R. (2005): Reason, Emotion and Cooperation. *International Politics*, Vol. 42, No. 3, s. 288–313.
- Lipková, Ludmila. – Raslavská, Ivana. (eds., 2006): *Rozvojová pomoc*. Bratislava: Fakulta medzinárodných vzťahov Ekonomickej univerzity.
- Mattoš, Boris (ed., 2008): *Rozvojová pomoc a spolupráca 2008. Zborník z III. medzinárodnej vedeckej konferencie*. Bratislava: Fakulta medzinárodných vzťahov Ekonomickej univerzity.
- March, James G. – Olsen, Johan P. (1984): The New Institutionalism. Organizational Factors in Political Life. *The American Political Science Review*, Vol. 78, No. 3, s. 734–749.
- March, James G. – Olsen, Johan P. (1989): *Rediscovering Institutions*. New York: Free Press.
- March, James G. – Olsen, Johan P. (1998): The Institutional Dynamics of International Political Orders. *International Organization*, Vol. 52, No. 4, s. 943–969.
- McCall, George – Simmons, J. L. (1978): *Identities and Interactions*. New York: Free Press.
- Messari, Nizar (2001): Identity and Foreign Policy: The Case of Islam in U.S. Foreign Policy. In: Kubáľkova, Vendulka (ed.): *Foreign Policy in a Constructed World*. New York, London: M. E. Sharpe, s. 227–246.
- Mihálik, Ján – Brezání, Peter (2010): Rozvojová spolupráca a Slovensko v r. 2009. In: Brezání, Peter (ed.): *Ročienka zahraničnej politiky Slovenskej republiky 2009*. Bratislava: RC SFPA, s. 155–172.
- Prezentácia štátnej tajomníčky MZV SR. *Dokument zapožičaný autorovi práce pracovníkom ORPO MZV SR dňa 19. 11. 2008*.
- Profant, Tomáš (2010): Fair Trade z pohľadu postrozvojového prístupu. *Mezinárodní vztahy*, Vol. 45, No. 2, s. 71–98.
- Reus-Smit, Christian (2001): Constructivism. In: Burchill, Scott – Linklater, Andrew (eds.): *Theories of International Relations*. London: Palgrave.
- Ringmar, Erik (1996): *Identity, Interest and Action. A Cultural Explanation of Sweden's Intervention in the Thirty Years War*. Cambridge: CUP.
- Ruggie, John G. (1998a): *Constructing the World Polity: Essays on International Institutionalization*. London: Routledge.
- Ruggie, John G. (1998b): What Makes the World Hang Together? Neo-Utilitarianism and the Social Constructivist Challenge. *International Organization*, Vol. 52, No. 4, s. 855–885.
- Rusnák, Urban – Szép, Attila – Brzica, Daneš (2002): *Rozvojová pomoc a spolupráca*. Bratislava: SIMŠ.
- Slovenská verejnosť a rozvojová pomoc. *Výsledky výskumu verejnej mienky*. Bratislava: Inštitút pre verejnú otázku, máj 2005.
- Szép, Attila (2004): Oficiálna rozvojová pomoc Európskej únie a Slovensko. *Medzinárodné otázky*, Vol. 13, No. 4, s. 3–22.
- Todaro, Michael – Smith, Stephen (2003): *Economic Development*. Harlow: Pearson.
- Weiss, Peter (2008): Rozvojová pomoc ako predmet verejnej diplomacie a verejnej mienky. In: Mattoš, Boris (ed.): *Rozvojová pomoc a spolupráca 2008. Zborník z III. medzinárodnej vedeckej konferencie*. Bratislava: Fakulta medzinárodných vzťahov Ekonomickej univerzity, s. 274–281.
- Wendt, Alexander (1987): The Agent-Structure Problem in the International Relations Theory. *International Organization*, Vol. 41, No. 3, s. 335–370.
- Wendt, Alexander (1992): Anarchy is What States Make of It. The Social Construction of Power Politics. *International Organization*, Vol. 46, No. 2, s. 391–425.
- Wendt, Alexander (1999): *Social Theory of International Politics*. Cambridge: CUP.
- Wetherell, Margaret (2001): Introduction. In: Wetherell, Margaret – Taylor, Stephanie – Yates, Simeon et al. (2001): *Discourse Theory and Practice. A Reader*. London: Sage.

Pramene

- MZV SR (2003): Strednodobá koncepcia oficiálnej rozvojovej pomoci na roky 2003–2008. Bratislava: MZV SR, 2003, prístup 20. 5. 2011, <<http://www.slovakaid.sk/wp-content/uploads/2011/05/Stradnodoba-koncepcia-ODA-2003-2008.pdf>>.
- MZV SR (2004): Strednodobá stratégia zahraničnej politiky Slovenskej republiky do r. 2015. Bratislava: MZV SR, prístup 20. 5. 2011, <[http://www.mzv.sk/App/wcm/media.nsf/vw_ByID/ID_D9D5A743A2CE0A4FC12578950037A688_SK/\\$File/strategia%20ZP%20SR.pdf](http://www.mzv.sk/App/wcm/media.nsf/vw_ByID/ID_D9D5A743A2CE0A4FC12578950037A688_SK/$File/strategia%20ZP%20SR.pdf)>.
- MZV SR (2008a): Národný program oficiálnej rozvojovej pomoci na rok 2008. Bratislava: MZV SR, prístup 20. 5. 2011, <<http://www.slovakaid.sk/?p=297>>.
- MZV SR (2008b): Stratégia MZV SR: Úspešné Slovensko v bezpečnom svete. Bratislava: MZV SR, prístup 20. 5. 2011, <[http://www.foreign.gov.sk/App/wcm/media.nsf/vw_ByID/ID_E64D391723AD1CCFC1257648004601A5_SK/\\$File/Strategia%20MZV%20definit%20260208.pdf](http://www.foreign.gov.sk/App/wcm/media.nsf/vw_ByID/ID_E64D391723AD1CCFC1257648004601A5_SK/$File/Strategia%20MZV%20definit%20260208.pdf)>.
- MZV SR (2009): Strednodobá stratégia oficiálnej rozvojovej pomoci SR na roky 2009–2013. Bratislava: MZV SR, prístup 20. 5. 2011, <<http://www.slovakaid.sk/?p=55>>.
- Rozhovor č. 1 (2008): Rozhovor s predstaviteľom MZV SR, 19. 11. 2008, osobne v Bratislave.
- Rozhovor č. 2 (2008): Rozhovor s predstaviteľom SAMRS, 13. 11. 2008, osobne v Bratislave.
- Rozhovor č. 3 (2008): Rozhovor s predstaviteľkou NPOA, 20. 11. 2008, osobne v Bratislave.

SLOVENSKÁ ROZVOJOVÁ POMOC

- Rozhovor č. 4 (2008): Rozhovor s predstaviteľom PMVRO, 13. 11. 2008, osobne v Bratislave.
- Zákon č. 617/2007 Z. z., o oficiálnej rozvojovej pomoci a o doplnení zákona č. 575/2001 Z. z.

Poznámka

Text vychádza z diplomovej práce autora obhájenej na Fakulte sociálnych štúdií Masarykovej univerzity. Rád by som poďakoval Jozefovi Bátorovi, vedúcemu tejto práce, za jeho podporu a podnetné diskusie. K predchádzajúcim verziám textu poskytli cenné komentáre aj kolegovia Nikola Hynek, Tina Gažovičová, Petr Kaniok, Michal Kořan, Oldřich Krpec, Jaroslav Petřík, Michal Pink, Tomáš Profant a Pavel Pšeja. Za ich podnety im patrí moja úprimná vďaka, rovnako ako trom anonymným recenzentom a Vítovi Benešovi. Za všetky prípadné chyby, samozrejme, zodpovedám sám.